

Gårdsnamn på Äplö i nordvästra Houtskär

Klaudia Kiviranta

20.10.2021

Presentationsblad

Författare	Klaudia Kiviranta klaudia.kiviranta@helsinki.fi	20.10.2021
Publikationens titel	Gårdsnamn på Äplö i nordvästra Houtskär	
Sidantal	40	
Språk	svenska	
Nyckelord	bebyggelsenamn, gårdsnamn, hemmansnamn, Houtskär, namnforskning, ortnamn, skärgård, skärgårdsnamn, Svenskfinland, Åboland, Äplö	

Referat

Undersökningen behandlar gårdsnamn på Äplö, en ö och by som ligger i nordvästra Houtskär i Åbolands skärgård. Målet med studien är att utreda vilka slags namnleder som ingår i gårdsnamnen på Äplö och vilka sakliga grunder som finns bakom namngivningen ur namngivarnas synvinkel.

Undersökningsmaterialet är ett urval ur namnsamlingen *SLS 2359 Ortnamn på Äplö* (2020). Materialet avser namnen på tre gamla gårdar på ön, sammanlagt nio namn. Namnen analyseras med hjälp av en syntaktisk-semantisk analysmodell. Gårdsnamnen indelas i syntaktiska element, dvs. namnleder, som enligt deras funktion blir kategoriserade till artangivande namnleder, benämmande namnleder och namnleder som anger en speciell omständighet. Namnleder angivande speciell omständighet kategoriseras vidare enligt namngivningsgrund. De blir också föremål för en ordsemantisk analys som visar lexikal kategori av det uttryck som anger namngivningsgrund. Resultatet av den syntaktisk-semantiska analysen anges med hjälp av bokstavs- och nummerkoder (t.ex. 1 C 41 NP). Analysmodellen i dess nuvarande form presenteras i studien för första gången på svenska.

Undersökningen visar att gårdsnamnen på Äplö indelas i tre tydligt skilda grupper enligt deras syntaktisk-semantiska egenskaper. Den största gruppen utgörs av enledade namn som baserar sig på bibliska personnamn eller andra personbeteckningar i genitiv (*Simons, Voffols, Blasius* och *Staffas*). För det andra kan man urskilja en grupp eller snarare ett namnpar av tvåledade lägesangivande gårdsnamn som står i inbördes relation till varandra (*Västerstu* och *Österstu*). Den tredje gruppen omfattar för sin del tre namn som är sekundära bildningar till ett av de tidigare namnen (*Västerstu, Gamla Västerstu* och *Västerstu gammelstugan*).

Undersökningens största förtjänst torde vara en grundlig och uppdaterad redogörelse för den syntaktisk-semantiska analysmodellen som introducerades på 1960-talet men som knappt använts inom den svenskspråkiga namnforskningen under de senaste decennierna. Studien väcker många följdfrågor kring namnskicket och namnbruket på skärgårdsorter som gått igenom enorma kulturella förändringar sedan 1900-talet.

Forskningsprojektet har finansierats av	Föreningen Konstsamfundet Sparbanksstiftelsen i Houtskär Svenska kulturfonden Äplö Fiskelag Privata donatorer
--	---

Svenska
kulturfonden

KONSTSAMFUNDET

Omslagsbild: Vy över Äplö by sedd från Liden som är byns midsommarberg. Alla tre gårdarna syns på bilden, från vänster: Simons/Voffols, Blasius/Västerstu och Staffas/Österstu.

Houtskärs lokalhistoriska arkiv #1436. Fotograf: Max Lagerbohm. Bild tagen mellan 1909 och 1914.

Innehållsförteckning

Förord	1
1 Inledning	3
2 Material, avgränsning och forskningsfrågor	7
3 Teoretisk bakgrund	9
3.1 Namntypologiska utgångspunkter	9
3.2 Syntaktisk-semantisk analysmodell.....	11
3.3 Tidigare forskning om gårdsnamn	20
4 Namnanalys	21
4.1 Genitiviska personnamn eller personbeteckningar: <i>Simons, Voffols, Blasius</i> och <i>Staffas</i>	23
4.2 Lägesangivande namn: <i>Västerstu</i> och <i>Österstu</i>	26
4.3 Sekundära namn: <i>Västerstu, Gamla Västerstu</i> och <i>Västerstu gammelstugan</i> ...	28
4.4 Sammanfattande analys.....	30
5 Diskussion	33
Källförteckning	35
Bilaga: Uttalsbeteckning	40

Förkortningar vid källhänvisning

a.a. = anfört arbete

jfr = jämför

s.st. = samma ställe

Förord

Forskningsprojektet *Ortnamn på Äpplö* fick sin början i januari 2020 när jag blev kontaktad av Äpplö Fiskelag, byalaget i Äpplö by, för att genomföra en undersökning om ortnamn på Äpplö och dess näröar. Det var lätt att tacka ja till ett projekt som hade förberetts i lokalsamhället under ett antal år och som ortsborna själva var ivriga att delta i.

Forskningsprojektet har löpt i två faser. Den första fasen utgjordes av fältforskning på Äpplö under sommaren 2020 när jag vistades på ön i tio dagar. Det insamlade materialet arkiverades i Svenska litteratursällskapet i Finlands arkiv (SLS 2359 Ortnamn på Äpplö). Samtidigt insamlades och katalogiserades även annat material om Äpplö och dess ortnamn för att förbereda den andra fasen, en språkvetenskaplig analys av ortnamnen. Projektet kulmineras i den här forskningsrapporten som behandlar gårdsnamn på Äpplö. Undersökningen kan sägas vara en fortsättning på de ortnamnssamlingar och -studier som utfördes inom projektet Finlands svenska ortnamn under 1900-talet och speciellt Kurt Zilliacus arbete i Houtskär på 1950–1960-talen.

Denna rapport är ämnad att fungera som en ny öppning inom den finlandssvenska ortnamnsforskningen efter många års stilla period. Den avser också att ge en grund för dagens och morgondagens Äpplöbor och andra skärgårdsintresserade att förstå och veta mer om byns historia. För vidare namnvetenskaplig forskning erbjuder denna undersökning en solid teoretisk grund att bygga på.

Jag vill tacka alla informanter, samarbetsparter och finansiärer som möjliggjorde både namninsamlingen och den här forskningsrapporten. Utan deras stöd och samarbetsvilja hade detta forskningsprojekt inte kunnat komma till stånd.

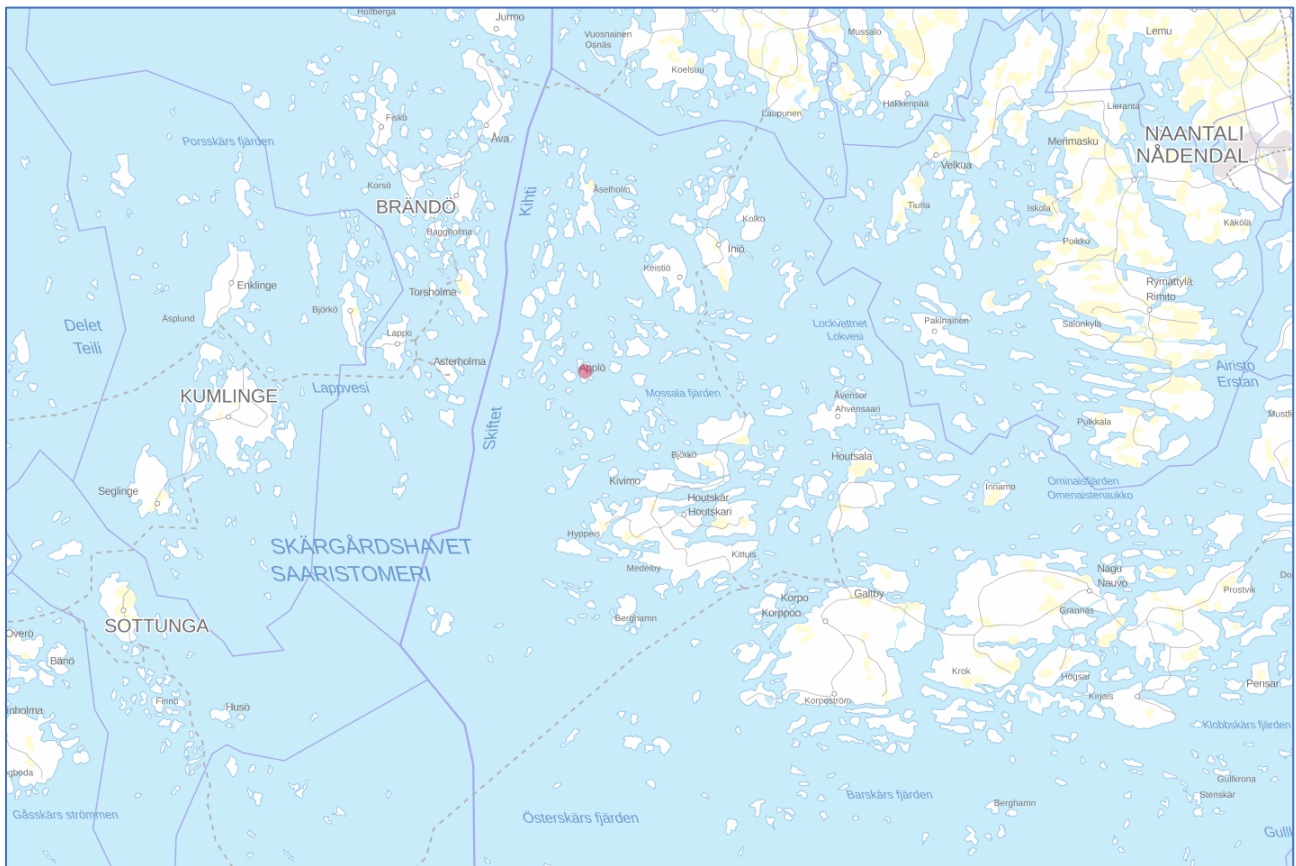
Speciellt vill jag tacka arkitekt Stefan Ahlman (ombud för Äpplö Fiskelag) för hans genomgående hängivna insatser för projektet; min handledare Terhi Ainiala (Helsingfors universitet) för hennes kunniga kommentarer och inspirerande uppmuntran; arkivarie Lisa Södergård (Svenska litteratursällskapet i Finland) för hennes välvillighet och hjälp i alla situationer; namnvårdare Maria Vidberg (Språkinstitutet) och Caroline Sandström (Språkinstitutet, redaktör på Ordbok över Finlands svenska folkmål) för deras guld värda kommentarer kring vissa principiella namn- och dialektfrågor; Rigmor och Jan-Håkan Lindqvist (ordf. för Äpplö Fiskelag) samt Diana och Per-Göran Lindberg för deras vänlighet och gästfrihet under min vistelse på Äpplö.

Ytterligare vill jag framföra ett stort tack till Föreningen Konstsamfundet, Svenska Kulturfonden, Sparbanksstiftelsen i Houtskär, Äplö Fiskelag och privata donatorer för deras ekonomiska bidrag.

Esbo i oktober 2021

Klaudia Kiviranta

1 Inledning

Karta 1. Äpplö i Skärgårdshavet.

Denna undersökning behandlar gårdsnamn på Äpplö, en ö som ligger i Skärgårdshavet i nordvästra Houtskär och som sedan 2009 tillhör Pargas stad. Äpplö syftar beroende på situationen på huvudön i Äpplö by eller på ett bredare område som utöver huvudön också inbegriper vissa närliggande holmar och skär.

Houtskär kapellförsamling nämns 1554 för första gången i skriftliga källor, men fram till 1865 var Houtskär en del av Korpo socken. I samband med att Houtskär blev en självständig kommun överfördes byarna Äpplö och Nåtö från Tövsala socken till Houtskär 1867. Då bestod befolkningen av självägande bönder i 18 byar. På senare hälften av 1900-talet ska antalet byar ha varit 14 inklusive Äpplö. (Zilliacus 1966 s. 7; Sjöberg-Pietarinen 2012).

Den åboländska skärgården Houtskärsområdet inräknat fick sin svenska befolkning i samband med den svenska kolonisationen till Finland från och med 1100–1200-talen. Från den tiden härstammar de äldsta svenskspråkiga ortnamnen i Finland. (Zilliacus 2002 s. 121; Ainiala – Saarelma – Sjöblom 2008 s. 126.) Innan svenskarnas ankomst hade skärgården en tillfällig eller bofast finsk befolkning som antagligen bestod av jägare eller fiskare. De

hade säsongbosättningar i skärgården i slutet av järnåldern, dvs. i början av det andra årtusendet. De svenska nybyggarna kom av allt att döma i kontakt med den finska befolkningen och övertog många av deras ortnamn. Därför kan vi numera urskilja två skikt i Houtskärs centrala namnförråd: ett underliggande skikt av finska (låne)namn¹ och ett nyare namnskikt av svenskt ursprung. Huvudmassan (6500 av 6650) av de kända ortnamnen i Houtskär hör till det yngre namnskiktet av svenskt ursprung. (Zilliacus 1997 s. 34, 45 och 2002 s. 110, 120.)

Det är uttryckligen ortnamnen som verifierar bilden av hur skärgården har befolkats (Zilliacus 1997 s. 45). Enligt den allmänna uppfattningen kom de svenska nybyggarna till Finland från Svealand och södra Norrland (Kuvaja 1997 s. 55). Namnförrådet i Houtskär ger ett allmänt intryck av att den svenska kolonisationen av Houtskär har varit något slags expansion av en lite äldre svensk bosättning till en av finnar tidigare nyttjad och namngiven skärgård (Zilliacus 1997 s. 45).

Houtskär har i huvudsak befolkats av människor från Dalarna och Gästrikland, möjligen också Hälsingland (Orrman 1990 s. 227; se Kuvaja 1997 s. 55). En viktig orsak till invandringen var den kraftiga befolkningsökningen i Mälardalskapen och södra Norrland som gjorde att det inte fanns tillräckligt med jord att bruka för alla. Nybyggarnas traditionella näringar var jordbruk och boskapsskötsel, och vissa idkade också fiske som binäring. Det var särskilt de goda möjligheterna till fiske som lockade svenska nybyggare till den åboländska skärgården. (Kuvaja 1997 s. 55–56.)

Houtskär var sannolikt det område i skärgården som sist fick svenska inbyggare. Ortnamnen ger knappt några ledtrådar om vilka byar som först fick svenska inbyggare, men det är uppenbart att byar med många hemman och mycket åkerjord har kommit till i ett tidigt skede. Den största delen av öarna koloniserades under senare hälften av 1200-talet, men Äpplö fick sin bosättning först senare under medeltiden. Troligt är att det var svenskspråkiga Houtskärsbor som befolkade Äpplö. (Kuvaja 1997 s. 55, 58, 60, 63.) I samma riktning pekar det faktum att ortnamnsförrådet på Äpplö inte visar några tecken på finska namn (SLS 2359). Det är ett ganska säkert bevis på att Äpplö från början har befolkats av enbart svenskspråkiga nybyggare (se Zilliacus 2002 s. 117).

Detsamma antyder också by- och önamnet *Äpplö* som ursprungligen är ett svenskt naturnamn. De flesta byarna i Houtskär har sådana här sekundära bynamn som från början

¹ De finska lånenamnen har ingående behandlats av Ritva Liisa Pitkänen i undersökningen *Turunmaan saariston suomalainen lainanimistö* (1985). Se även t.ex. Zilliacus 1994.

har varit finska eller svenska naturnamn. (Zilliacus 1989 s. 109 och 2002 s. 109.) Förleden i *Äpplö* återgår på substantivet *äppel* syftande på *äppelträd* (FSO-lex). Namnet indikerar alltså förekomsten av äppelträd på ön (se Ståhl 1976 s. 122 och Zilliacus 1989 s. 44). Efterleden -ö innehåller ordet ö, som i urgermanskan anses ha betytt 'lågland, strandäng' eller dylikt. Vid namngivningen i Finland har ordet uppenbarligen haft sin nutida syftning på kringflutet land, närmare bestämt på 'större skogklädd ö i inre skärgård'. (FSO-lex.)

Enligt Orrman (1990 s. 245; se även Kuvaja 1997 s. 56) fanns det fem hemman i Äpplö by i slutet av 1530-talet, dvs. två mer än på 1900-talet. Om alla dessa hemman fanns på Äpplö huvudö framstår dock som oklart. Kuvaja (1997 s. 60) har utifrån jordeboken från 1540 beräknat antalet hemman i de olika byarna i Houtskär under 1200-talets senare hälft, och då fanns det som sagt inte ännu några gårdar på Äpplö. Med andra ord har de första gårdarna på Äpplö uppstått mellan 1300–1500, när bebyggelsen i Houtskär överhuvudtaget ökade kraftigt. (S.st.) De äldsta ortnamnen på Äpplö kan därmed räknas härstamma från denna tid. Sedan dess har generation efter generation byggt ut namnförrådet efter sina behov (se Zilliacus 2002 s. 107).

Invånarantalet i Houtskär var som högst i början av 1900-talet (2004 personer år 1918) [Zilliacus 1966 s. 7]. Detsamma gäller med största sannolikhet Äpplö som kring sekelskiftet 1800–1900 förefaller att ha varit en mycket aktiv by. Det finns dock inga exakta siffror att tillgå när det gäller befolkningsantalet i Houtskär före 1749 (Backman 1997 s. 69). Om uppgiften om fem hemman på Äpplö på 1530-talet är riktig (se ovan), kan vi inte utesluta att Äpplö någon gång före 1900-talet har varit ännu folkrikare.

År 1960 hade antalet invånare i Houtskär minskat nästan till hälften (1110) jämfört med siffran från 1918 [Zilliacus 1966 s. 7]. Folkmängden i Houtskär håller fortfarande på att minska (t.ex. Lindroth 2019) samtidigt som landarealen tack vare landhöjningen² ökar. Avfolkningen av landsbygden får sin förklaring av den tilltagande urbaniseringen och moderniseringen av näringslivet. Traditionella näringar och produktionssätt har blivit ersatta med nya metoder, många hus har övergivits, åkrar har beskogats och många platser har helt enkelt försvunnit. (Zilliacus 2002 s. 23; Ainiala m.fl. 2008 s. 124.)

Idag består Houtskär av ca 1600 öar av olika storlek med knappt 600 bofasta invånare (Sjöberg-Pietarinen 2012). Äpplö är en av de avfolkade skärgårdsbyarna som inte längre har någon bofast befolkning. Den aktiva tiden av byn kan sägas ha slutat på 1960–1970-

² Landhöjningen innebär att landytan höjs i förhållande till havsnivån (NSO). I västra Åboland ligger landhöjningen på ca 50 cm per hundra år (Zilliacus 2002 s. 110).

talen. Äpplö skola, som inledde sin verksamhet 1909, lades ner 1967 och så småningom slutade också jordbruket. De sista permanenta invånarna flyttade bort från ön 1986³. (Mårtensson 2000 s. 114–115; SLS 2359.) Men som i många ställen där avfolkningen fortgår har sommargästerna och fritidsfolket kommit i stället (se Zilliacus 2002 s. 81). En stor del av dagens sommargäster på Äpplö är ättlingar till barnfödda Äpplöbor och reser till Äpplö varje sommar från sina hemvister i övriga Åboland, Åland eller Sverige (SLS 2359). Det finns också en skara av helt nya skärgårdsgäster som inte nödvändigtvis har någon aning om det tidigare, ofta hårda skärgårdslivet präglat av fiske, boskapsskötsel och jordbruk (se Sjöberg-Pietarinen 2012).

Dagens sommargäster är ofta inte heller bekanta med huvuddelen av de gamla ortnamnen i Äpplötrakten. Zilliacus förutsägelse från 2002 (s. 81) har gått i uppfyllelse: namnen i utmarkerna har glömts bort och namnförrådet har reducerats till att endast omfatta de mest centrala orterna. Skärgården har alltså blivit alltmer namnlös. Å andra sidan uppstår en del nya namn när man behöver namnge nybyggda orter eller orter vars nedärvda namn har fallit i glömska. (Zilliacus 2002 s. 81; Ainiala m.fl. 2008 s. 124, 148.)

Försvinnandet av de nedärvda ortnamnen är beklagligt bland annat för att de representerar oersättliga historiska, språkvetenskapliga och allmänt kulturella värden. För många trakter är ortnamnen ungefär det enda som finns bevarat från gammal tid. Med hjälp av ortnamnen har befolkningen bildat sina Ortsbegrepp och lärt sig att skilja olika platser från varandra. Namnen har gett orterna deras identitet och bygderna deras språkliga karaktär. Ortnamnen är således en ytterst värdefull del av kulturarvet som bör skyddas och bevaras. Som tur finns de gamla namnförråden mer eller mindre fullständigt bevarade i kartor och arkivsamlingar. (Zilliacus 2002; Ainiala m.fl. 2008 s. 124, 148; Språkinstitutets publikationer.)

Förutom att vara levande kulturminnen är de gamla ortnamnen också fragmentariska pusselbitar som generellt sett är svåra att datera och tolka med någon säkerhet (Zilliacus 2002 s. 107). Trots det är denna undersökning ett till försök i bland andra Kurt Zilliacus fotspår att granska dem, för att den här gången bilda något slags sammanhängande bild av den verklighet som gårdsnamnen på Äpplö ursprungligen har återspeglat (se s.st.).

³ Enligt Prost (2011: 75) fanns det fortfarande år 2011 en bofast invånare (skepparen på förbindelsebåten Karolina) på ön, men enligt uppgifter från mina kunniga informanter (SLS 2359) har ön inte haft några bofasta invånare sedan 1986.

2 Material, avgränsning och forskningsfrågor

Undersökningsmaterialet består av gårdsnamnen på Äpplö, ett urval ur namnsamlingen *SLS 2359 Ortnamn på Äpplö* (Kiviranta 2020, tillgänglig fr.o.m. 1.1.2022). Samlingen har upptecknats helt digitalt⁴ och omfattar i sin helhet 215 ortnamn, 24 insamlingskartor, 160 fotografier, en fältdagbok och ca 10 timmar inspelade intervjuer med 13 personer som har en stark koppling till Äpplö. Namnen är alltså samlade från den nutida lokalbefolkningens⁵ språkbruk och representerar den muntliga traditionen i trakten.

Från första början var tanken att undersöka ortnamnsskicket på Äpplö i sin helhet, men tidsramen för detta projekt lät dessvärre inte undersöka hela massan av de insamlade 215 namnen. Eftersom bebyggelsenamnen utgör kärnan i en bys namnförråd och det sedan gammalt finns tre gårdar på Äpplö, föll det naturligt att göra gårdsnamnen till föremål för undersökning. Eftersom varje gård har två eller flera alternativa namn uppgår antalet studerade namn till nio. Namnen presenteras i tabell 1 på följande sida.

Källmaterialet till forskningsrapporten är av liknande resursrelaterade skäl fokuserat på förhållandevis lättåtkomliga källor, dvs. litteratur och diverse webbkällor. Det innebär att jag inte har spårat upp alla tänkbara namnbelägg i gamla urkunder och kartor trots att det hade varit önskvärt (se Kepsu 1987 s. 36). Jag försöker inte heller rekonstruera eventuella tidigare namnformer eller ange absoluta namndateringar även om jag naturligtvis tar ställning till hur gamla namnen uppskattningsvis är. Jag tolkar namnen med hjälp av ortnamnsdatabaser och befintlig forskningslitteratur med avseende på de lokala språkliga och sakliga förhållandena på Äpplö. Detta innebär att andra namn av samma typ utgör ett viktigt jämförelse-material för min analys (se Kiviniemi 1975 s. 14).

Målet med denna undersökning är att besvara följande forskningsfrågor:

1. Vilka slags namnleder ingår i gårdsnamnen på Äpplö?
2. Vilka sakliga grunder finns bakom namngivningen av gårdsnamnen, ur namngivarnas synvinkel?

⁴ Förr i tiden upptecknades och kartfästes ortnamn manuellt på fysiska namnsedlar och papperskartor. Numera pågår en digitalisering av dessa namnarkiv (se https://www.sprakinstitutet.fi/sv/arkiv/dialekt- och_namnarkiv/namnarkivet/digitalisering_av_namnarkivet).

⁵ Jag kallar informanterna för 'lokalbefolkning', 'ortsbor' eller 'Äpplöbor' trots att de inte är bofasta invånare på Äpplö.

Tabell 1. Undersökningsmaterialet (ur SLS 2359).

Nr	Namn	Skrivformer ⁶	Uttal ⁷	Ortsart
1	<i>Simons</i>		<i>si:mons</i>	hus, gård
1	<i>Voffols</i>	Våffols, Woffols	<i>voffols, vofols</i>	hus, gård
2	<i>Västerstu</i>	Vesterstu, Westerstu	<i>væstærstu, væstærstö</i>	hus, gård
2	<i>Gamla Västerstu</i>	Gamla Vesterstu, Gamla Westerstu	<i>gamla væstærstu, gamla væstærstö</i>	hus
2	<i>Västerstu gammelstugan</i>	Vesterstu gammelstugan, Westerstu gammelstugan	<i>væstærstu gammælstu:gan</i>	hus
2	<i>Blasius</i>		<i>bla:ssius</i>	hus, gård
3	<i>Västerstu</i>		<i>væstærstu, væstærstö</i>	hus, gård
4	<i>Österstu</i>		<i>östærstu, östærstö</i>	hus, gård
4	<i>Staffas</i>		<i>staffas</i>	hus, gård

Bild 1. Äpplös tre gårdar sett från byns midsommarberg Liden i juli 2020.

Från vänster: Simons/Voffols, Blasius/Västerstu och Staffas/Österstu.

Jämför man bilden med omslagsbilden från drygt hundra år tidigare ser man en betydlig skillnad i växtligheten.

⁶ Skrivformerna baserar sig på SLS 2359 och bildtexterna i Houtskärs lokalhistoriska arkiv (HLA), se [https://www.hla.fi/foton?cat\[20\]=1](https://www.hla.fi/foton?cat[20]=1).

⁷ Se bilaga 1 för uttalsbeteckning.

3 Teoretisk bakgrund

Det utvalda materialet granskas med hjälp av en syntaktisk-semantisk analysmodell och tidigare ornamnsforskning, specifikt forskning om gårdsnamn. I detta kapitel presenteras de centrala begreppen i analysen, undersökningsmetoden och relevant tidigare forskning om gårdsnamn.

3.1 Namntypologiska utgångspunkter

Denna undersökning hör hemma inom *onomastik*, undersökning av egennamn. *Egennamn* är beteckningar med en särskiljande funktion i språket (t.ex. Zilliacus 2002 s. 143). Den särskiljande funktionen innebär att de är individualiserande och monoreferentiella, dvs. de syftar på ett enda individuellt och specifikt objekt (Nyström 2021a s. 13). Bland onomastikens domäner faller denna undersökning inom *toponomastik*, ornamnsforskning. *Ortnamn* är namn på geografiska lokaliteter (Nyström 2021b s. 24) och uttryck med vilka orter identifieras och skiljs från andra orter. De är universella, men bildningssätten varierar mellan olika språk och kulturer. Den största delen av ornamnen har kommit till spontant som en del av den muntliga traditionen till följd av ett *namngivningsbehov*, när en gemenskap har behövt tala om orterna i fråga. (Ainiala m.fl. 2008 s. 86–88.)

Hävdvunna ortnamn, som står som material för denna undersökning, avser just sådana ortnamn som har uppkommit i och med ett spontant behov av att namnge en viktig plats. Den största delen av ornamnen i Finland är hävdvunna ortnamn, som hör till det allra äldsta *namnskicket*⁸ och som oftast har skapats för namnbehov av små gemenskaper. Hävdvunna ortnamn har ursprungligen varit Ortsbeskrivande och meningsfulla, men den beskrivande innebörden har inte längre nödvändigtvis någon betydelse. Oftast är det omöjligt att få reda på namnens exakta uppkomsttid eller -sätt. Dessutom är dagens språkförhållanden och den nuvarande miljön ofta mycket annorlunda jämfört med den tid när namnen har givits. (Ainiala m.fl. 2008 s. 88–89, 115.)

⁸ Namnskicket består av *namnskikt* av olika ålder. Det äldsta finska namnskicket är kopplat till jakt- och fiskekulturen. (Ainiala m.fl. 2008 s. 122.)

Hävdvunna ortnamn brukar enligt *ortsart* kategoriseras till *naturnamn* och *kulturnamn*. Den grundläggande tudelningen baserar sig egentligen på kategorisering av namnbärare, inte själva ortnamnen. Naturnamn är namn på naturlokaler med undergrupperna *terrängnamn* och *vattennamn*. Kulturnamn för sin del avser namn på människobyggda orter och uppdelas vidare i *bebyggelsenamn*, *artefaktnamn* och *odlingsnamn*. Av dessa står bebyggelsenamn – närmare sagt *gårdsnamn* – i fokus för denna undersökning. (Ainiala m.fl. 2008 s. 90.)

Strukturellt kan ortnamn kategoriseras till *enkla* respektive *sammansatta* namn. Enkla namn är *enledade* och består av ett enda betydelsebärande ord (en namnled, t.ex. *Udden*⁹), medan sammansatta namn (*två-* eller *flerledade* namn) består av två eller flera betydelsebärande element (två eller flera namnleder, t.ex. *Orr/holm*). Den första leden i namnet kallas *förled* och det andra *efterled* (eller *senare led*). Vill man tydligare peka på ledernas inbördes relation använder man termerna *bestämningsled* och *huvudled*. (Nyström 2021a s. 17–18.)

I nordiska ortnamn är huvudleden oftast artangivande (t.ex. *ö*, *grund*, *hus*), medan bestämningsleden beskriver, preciserar och särskiljer just denna lokal från andra lokaler med samma huvudled (t.ex. *stor*, *inre*, *norra*) (Nyström 2021a s. 18). I Finland är den allra vanligaste *bildningstypen*, dvs. namntypen i fråga om namnets bildning eller byggnad, ett tvåledat namn där bestämningsleden anger en speciell omständighet hos orten och huvudleden anger ortens art (t.ex. *Äpp/ö*) (Kiviniemi – Pitkänen – Zilliacus 1974 s. 70; Ainiala m.fl. 2008 s. 100).

En grundläggande förutsättning för namnforskningen är att förstå både namnets språkliga struktur och namnets semantik. Vid namntolkning går dessa två aspekter hand i hand, och den syntaktisk-semantiska analysmodellen är skapad för att kasta ljus över dem båda. (Ainiala m.fl. 2008 s. 72, 96.)

⁹ Namnexemplen på denna sida är hämtade ur SLS 2359 Ortnamn på Äpplö.

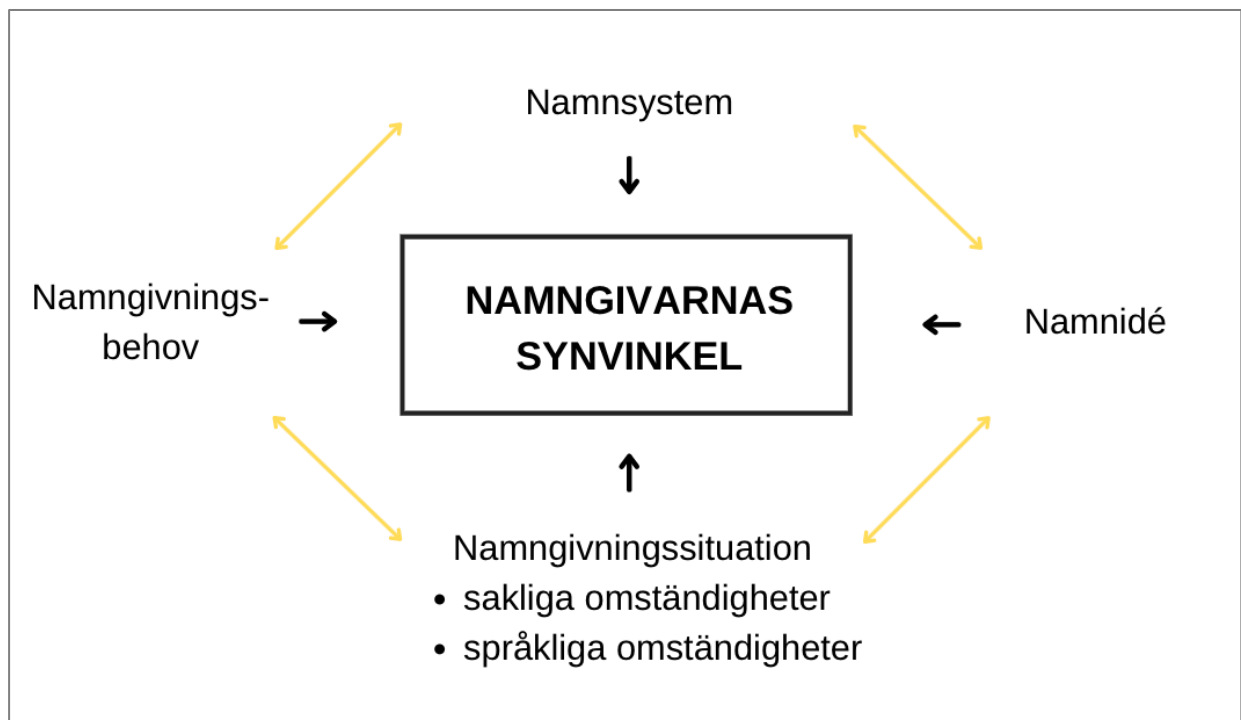
3.2 Syntaktisk-semantisk analysmodell

Som utgångspunkt för undersökningen används en syntaktisk-semantisk analysmodell som bäst lämpar sig för utforskning av ifrågavarande material med hävdvunna ortnamn. Den syntaktisk-semantiska analysmodellen fick sin början på 1960-talet när den finlandssvenska namnforskaren Kurt Zilliacus introducerade modellen i sin doktorsavhandling *Ortnamnen i Houtskär. En översikt av namnförrådets sammansättning* (1966). Avhandlingen är en monografi som behandlar ortnamnen i Houtskär socken ur en lokal synvinkel, med hänsyn till socknens dialekt samt geografiska, topografiska, lokalhistoriska och etnologiska omständigheter (a.a. s. 8). Innan dess var namnforskningen nästan enbart etymologisk forskning med fokus på enskilda ortnamn. I och med den syntaktisk-semantiska analysmodellen blev namnförrådet som helhet att stå i forskningens fokus, och namnforskningen blev etablerad som en självständig disciplin inom språkvetenskapen. (Se t.ex. Ainala 2002.)

Analysmodellen har sedan 1960-talet vidareutvecklats och preciserats av både Zilliacus och Eero Kiviniemi (på finska, t.ex. 1975, 1990). Övriga har modellen tillämpats betydligt mer inom den finskspråkiga än svenskspråkiga ortnamnsforskningen. Den har ifrågasatts av skandinaviska namnforskare och har inte använts i 2000-talets svenskspråkiga namnforskning. (Kiviniemi 1987 s. 9, 11; Ainala – Pitkänen 2002 s. 15.) Modellen är ändå tills vidare den bästa metoden för att tolka ortnamn och att utreda namngivningsgrunder bakom dem (se Kiviniemi 1987 s. 32). Vidare har ortnamnsforskningen på senaste tiden huvudsakligen inriktats på andra slags ortnamn, medan hävdvunna ortnamn och den syntaktisk-semantiska analysmodellen har fått stå i bakgrunden (se kap. 3.3). Till följd av dessa omständigheter har jag i det följande valt att presentera metoden rätt grundligt. I min framställning har jag försökt beakta både den ursprungliga analysmodellen och dess utvecklingar samt dagens svenska namnterminologi.

Centralt i den syntaktisk-semantiska analysen är namnstrukturer och namn(givnings)system. Begreppet *namnsystem* avser namnbeståndet som en systematisk helhet. Den systematiska inställningen innebär att varje namn tolkas som en del av det namnsystem som namnet förekommer i. (Ainala m.fl. 2008 s. 71–72, 96.) Namnbeståndet på ett visst område bildar alltså ett funktionellt system som å ena sidan består av mindre system och å andra sidan ingår i större namnsystem (Zilliacus 2002 s. 252).

Den syntaktisk-semantiska analysmodellen utgår från namngivarnas synvinkel (se t.ex. Ainiala m.fl. 2008 s. 72, 98). *Namngivare* är naturligtvis person(er) som har gett ett namn (Kiviniemi m.fl. 1974 s. 91). Alla ortnamn är givna av människor, namngivare, och har betingats av deras liv och verksamhet (Zilliacus 1989 s. 173). Namngivarnas synvinkel utgör därför grunden för den syntaktisk-semantiska analysen och kräver en specificering. Figur 1 illustrerar namngivarnas synvinkel och de faktorer som den konstitueras av. De gula pilarna indikerar växelverkan mellan faktorerna. Man ska dock komma ihåg att endast namngivarna själva kunde ge en fullständig beskrivning av deras synvinkel på namngivningen (Kiviniemi 1987 s. 21), men i fråga om hävdvunna ortnamn har de utan undantag avlidit för länge sedan.

Figur 1. Faktorer som konstituerar namngivarnas synvinkel (utifrån Zilliacus 2002 och Ainiala m.fl. 2008).

Begreppet namnsystem förklaras ovan, men en ytterligare förklaring om hur namnsystemet påverkar namngivningen är på sin plats. *Namngivning* eller *namnval* bestäms nämligen alltid i avgörande grad av det namnsystem som namnen är avsedda att ingå i. Oberoende av om man bildar ett helt nytt namn eller kompletterar ett äldre namnförråd är man tvungen att välja de enskilda namnen med hänsyn till systemets krav och de andra namnen inom systemet. Identiska namn kan inte införas för två orter som är aktuella inom samma system eller samma del av systemet, dvs. inom samma gemenskap, eftersom ortnamn är givna för att vara så funktionella och så entydigt identifierande som möjligt. (Zilliacus 2002 s. 175–176, 245; Ainiala m.fl. 2008 s. 38, 73, 101.)

Med andra ord lägger namnsystemet alltid ramarna för namngivningen. Det innebär att namngivare utnyttjar olika *namngivningsmodeller* eller *namnmodeller* vid namngivning. På det här sättet är namngivning *analogiskt* och följer mönster som växlar från tid till tid och från trakt till trakt. (Ainiala m.fl. 2008 s. 39–40; Zilliacus 2002 s. 128.) Namn som har blivit mönster för senare namngivning kallas *mönsternamn* eller *mönsterbildande namn*, och namn som är givna enligt mönster av äldre namn är *analogiska namn* (Kiviniemi m.fl. 1974 s. 63, 89).

Namngivningsbehov eller *namnbehov*, behovet av att namnge orter, har sannolikt funnits lika länge som det har funnits ett någorlunda utvecklat språk (Nyström 2021b s. 25). Namngivning och *namnbruk* regleras av namnbrukarnas verksamhet och deras behov av att tala om orter i olika sakliga och språkliga situationer (Zilliacus 2002 s. 154). Eftersom dessa situationer är under kontinuerlig förändring, förändras också ortnamnen hela tiden. En ort får ett namn när det behövs, dvs. när en gemenskap har ett behov av att namnge orten. Namnet används så länge som det behövs, och när det inte längre behövs så dör det. *Namndöd* är en naturlig del av namnskickets utveckling och kan bero på att namnbrukarna försvinner, namnbäraren försvinner eller att namnet byts ut eller tas bort genom ett administrativt beslut. (Ainiala m.fl. 2008 s. 95; Nyström 2021b s. 30.)

Namnbehovet varierar mellan olika områden, gemenskaper och individer (Ainiala m.fl. 2008 s. 144). Namngivarna har alltid bestämda *motiv* för att införa och använda ortnamn, och det är fråga om ett svåranalyserat komplex av motiv på olika plan (Zilliacus 2002 s. 143, 225). Oberoende av vilka dessa motiv är behövs namn för att identifiera orterna i fråga (a.a. s. 157). Den identifierande funktionen är central hos i princip varje namn – ett ortnamn ska identifiera och individualisera en plats så att vi kan nämna den och hitta den på ett smidigt sätt (a.a. s. 163; Nyström 2021b s. 25). En grundtanke i den syntaktisk-semantiska analysmodellen är att ortnamn framför allt är *identifierande*, inte *beskrivande*. Det innebär att namngivare inte benämner orter för att beskriva kulturen eller naturen utan för att identifiera en ort. (Ainiala m.fl. 2008 s. 72; jfr Nyström 2021a s. 14–16.)

I detta sammanhang bör det påpekas att ortnamn i mycket hög grad nedärvs från en generation till en annan. Medlemmar av samma familj brukar ha ungefär lika *namnkunskaper* och således lika *namnförråd*. Speciellt på landsbygden håller emellertid ortnamnen som den äldsta generationen kan på att försvinna, eftersom den yngre generationen inte längre behöver namnen. Detta beror på ett förändrat *identifieringsbehov*: när livsstil och livsmiljöer förändras behöver man inte längre identifiera orterna på samma sätt som tidigare. Alternativt kan det hända att namnet inte längre beskriver namnbäraren tillräckligt bra. När gamla ortnamn försvinner har skriftliga källor kommit att spela en allt större roll för *trade-ringen* av namnen. (Zilliacus 2002 s. 79; Ainiala m.fl. 2008 s. 76–77; Nyström 2021b s. 30.)

Namngivning sker alltid i en bestämd *namngivningssituation* som bestäms av de föreliggande sakliga och språkliga omständigheterna. De sakliga omständigheterna har att göra med namngivarnas verksamhet i samband med till exempel kolonisation, näringsliv eller orientering samt namngivarnas miljö och dess geografiska, topografiska lokalhistoriska och etnologiska omständigheter. De språkliga omständigheterna avser den språkvariant eller dialekt som namngivarna har utnyttjat vid namngivningen och som har påverkat namngivningssituationen och namnvalet. (Zilliacus 1966 s. 8 och 2002 s. 142.)

Slutligen ger människor namn på basis av vissa *namnidéer* eller *namngivningsgrunder*, dvs. sakliga grunder som är språkligt markerade i namnen och som har konstituerat namngivarnas idé för namnvalet (Zilliacus 2002 s. 144). Namngivningsgrunder är följaktligen semantiska djupstrukturer till vilka ytstrukturerna, dvs. de förefintliga namnformerna, kan återställas. De svarar på frågan varför namngivaren givit just detta namn åt referenten. (Ainiala m.fl. 2008 s. 37.) Namngivningsgrunden är idén för *identifikation*, dvs. kopplingen mellan namnet och platsen (a.a. s. 28; Nyström 2021b s. 33).

Att reda ut namngivningsgrunderna bakom ett namn är en central del av den syntaktisk-semantiska analysen. Den största delen (t.o.m. över 90 %) av alla ortnamn kan tolkas med hjälp av denna analysmodell. Man ska ändå komma ihåg att det är omöjligt att få reda på namngivningsgrunderna till vartenda namn och att modellens kategoriseringar aldrig kan vara helt uttömmande. (Ainiala m.fl. 2008 s. 101; se Kiviniemi 1987.)

I schema 1 presenteras de tre huvudstegen i analysen. I analysen utnyttjas bokstavs- och nummerkoder som presenteras här för första gången på svenska.

1. Ortnamnen indelas i syntaktiska element, dvs. namnleder, ur en syntaktisk-semantisk synvinkel.

- Namnen kan vara enledade (1), tvåledade (2) eller treledade (3).
- Namnledernas syntaktisk-semantiska funktion kan vara:

A = artangivande

B = benämning

C = angivande speciell omständighet

2. Namnleder angivande speciell omständighet (C) kategoriseras satssemantiskt, dvs. syntaktisk-semantiskt (markeras med nummerkoder 10–).

3. Namnleder angivande speciell omständighet (C) kategoriseras ordsemantiskt, dvs. lexikalsemantiskt (markeras med diverse bokstavskombinationer).

Schema 1. Syntaktisk-semantisk analys steg för steg (utifrån Zilliacus 1966 och 2002; Kiviniemi m.fl. 1974 s. 64–65; Kiviniemi 1990; Ainiala m.fl. 2008 s. 98–110).

En *namnled* är ett i namngivarnas språk förekommande ord, uttryck eller egennamn som namnet har bildats till och som har haft en självständig karakteriserande eller identifierande funktion när namnet har kommit till. En namnled anger en egenskap som karakteriserar orten. Namnleder brukar skiljas från varandra med ett snedstreck. (Zilliacus 2002 s. 185, 188; Ainiala m.fl. 2008 s. 98, 108.)

Artangivande namnleder (A) anger ortens art (Ainiala m.fl. 2008 s. 98). Den största delen av finlandssvenska ortnamn är bildade med en artangivande huvudled. Artangivningen grundar sig på det geografiska beteckningssystemet i namngivarnas språk. Det avgörande för analysen av geografiska beteckningar är vilken funktion och betydelse de har haft i namngivarnas språk då namnen gavs. Det gäller att beakta att orternas art ofta har förändrats sedan namngivningstiden och att det inte finns något allmängiltigt system av ortsbegrepp. (Zilliacus 2002 s. 210–211, 251.) Exempel på typiska artangivande namnleder bland skärgårdsnamn är *-ö*, *-holm*, *-skär* och *-grund* (a.a. s. 98).

Benämmande namnleder (B) är *proprialia*, dvs. de innehåller ett namn och anger ingen speciell omständighet. Benämmande namnleder är betydligt ovanligare än de andra typerna av namnleder. Det finns flera typer av benämmande namnleder. De viktigaste typerna är

- 1) *lånenamn* (eller *namnlån*),
- 2) namn där det har skett strukturell förändring (*epexegetiska* och *elliptiska* namn) och
- 3) huvudleder i så kallade *preciserade namn* (Kiviniemi m.fl. 1974 s. 64, 74; Ainiala m.fl. 2008 s. 98–99, 102.)

Namnleder angivande speciell omständighet (C) talar om något om orten (Ainiala m.fl. 2008 s. 99). Det kan handla om ortens relation, egenskap eller funktion, till exempel dess läge, form eller användning (Kiviniemi m.fl. 1974 s. 103). Den speciella omständigheten är egentligen namngivningsgrunden, dvs. idén enligt vilken namnet har identifierats och således skiljts från andra orter (av samma art). Namnleder angivande speciell omständighet förekommer oftast som bestämningsleder i två- eller treledade namn eller som ingående uttryck i enledade namn. (Ainiala m.fl. 2008 s. 99.)

Om namnet innehåller en namnled som anger en speciell omständighet (C), förlängs analysen med både satssemantisk och ordsemantisk analys (se schema 1). Satssemantisk analys innebär utredning av namngivningsgrunderna. Då är det till hjälp att bilda en parafra, dvs. en förtydligande förklaring till namnet. (Ainiala m.fl. 2008 s. 100.)

Analysmodellen omfattar tio namngivningsgrunder (se schema 2 nedan) som indelas i fyra huvudgrupper (skrivna med versaler). Därtill finns en kod för sekundära namnformer utan bestämbara namngivningsgrunder (99). Huvudgrupperna, dvs. nummerkoderna på högre nivå (10, 20, 30, 40), används när man kan sluta sig till att namngivningsgrunden till

exempel är ortens relation till människa (40) men inte kan försäkra sig om det till exempel handlar om ägande (41) eller användning av orten (42).

10 ORTENS LÄGE 11 Absolut läge 12 Relativt läge
20 ORTENS NATURLIGA EGENSKAP 21 Topografisk dimension eller form 22 Kvalitet eller egenskap av mark, vatten eller material 23 Annan egenskap
30 DET SOM FINNS ELLER FÖREKOMMER PÅ ORTEN 31 Individuell referent 32 Kollektiv referent
40 ORTENS RELATION TILL MÄNNISKA 41 Ägande, nyttjande, boende 42 Användning, sysselsättning, upphov 43 Händelse
99 Sekundär namnform – namngivningsgrunden kan inte bestämmas

Schema 2. Namngivningsgrunder med nummerkoder (utifrån Zilliacus 1966; Kiviniemi m.fl. 1974 s. 64–66; Ainiala – Pitkänen 2002 s. 16; Ainiala m.fl. 2008 s. 108–110; se även Kiviniemi 1987 s. 11).

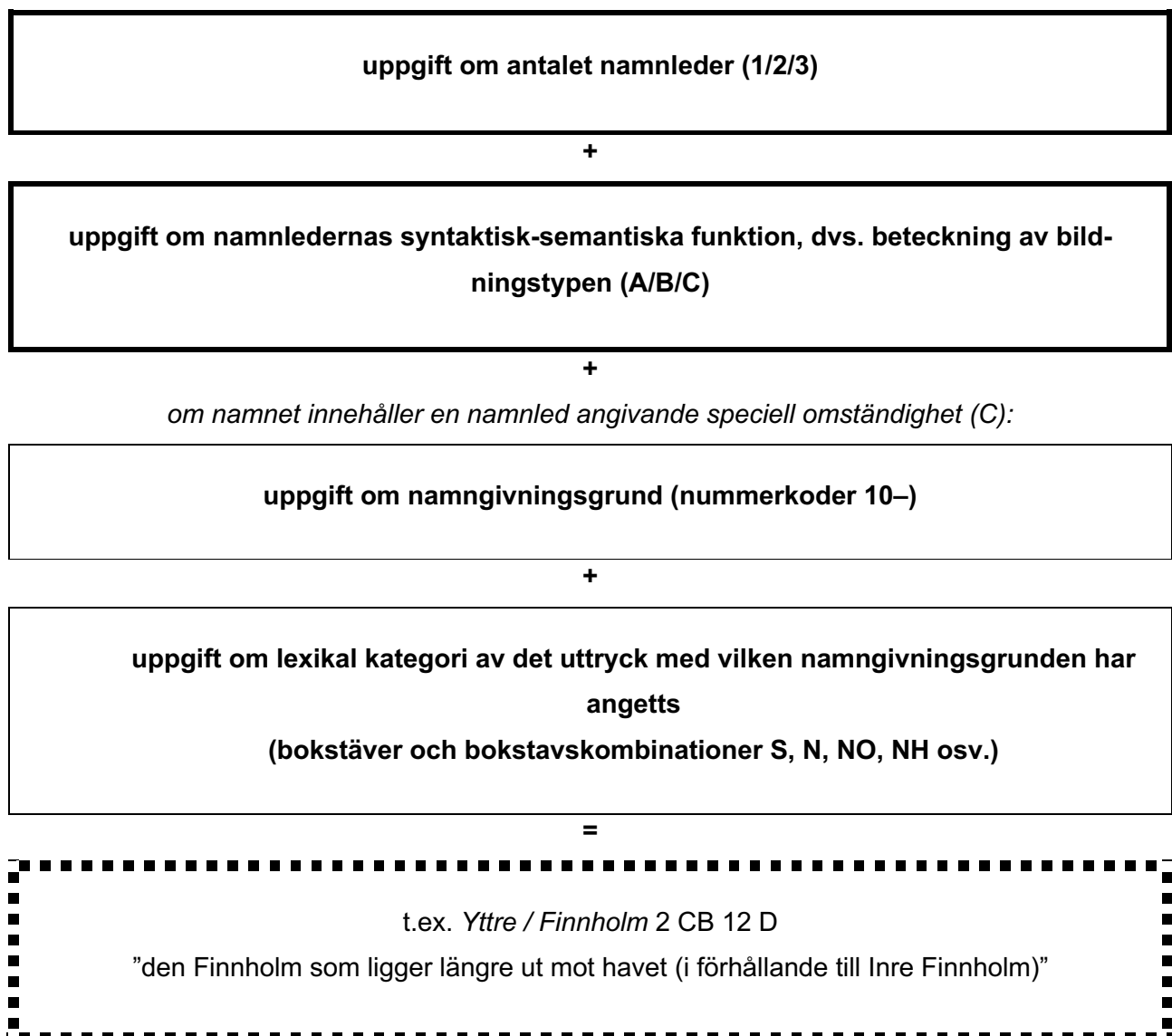
Det tredje steget i analysen, dvs. den ordsemantiska eller lexikalsemantiska analysen, anger lexikal kategori av det uttryck med vilket namngivningsgrunden har uppgetts i namnet (Ainiala m.fl. 2008 s. 100). Den ordsemantiska analysen inriktas uteslutande på de ordelement som ingår i namnen, utan avseende på deras ledfunktion inom namnen. Med andra ord fastställer man vilka ord i vilken betydelse som namn är bildade till. (Zilliacus 2002 s. 227.) Bokstäverna och bokstavskombinationerna för varje lexikal kategori framgår i schema 3 nedan.

<p>S Substantiv N Proprium NO Ortnamn NH Hela namnet ND Del av ortnamn</p>
<p>NP Personnamn NPF Förnamn NPS Släktnamn/efternamn NPB Binamn NA Annat proprium</p>
<p>SA Icke-proprialt substantiv, vars referent är: SP Plats, artefakt o.d. PN Naturlokal PK Kulturlokal, artefakt PA PN/PK JVS Naturprodukter (jord, vatten, snö, is; väderfenomen) SF Flora FV Vildväxter FK Kulturväxter FO Ort på basis av flora SD Fauna DV Vilda djur DH Husdjur DA DV/DH SH Människa, gemenskap HK Kulturprodukt (föremål, redskap, vapen, råvara o.d.) HL Socialt liv (arbete, nöje, gräl, föreställningar, känslor, tidsindelning osv.)</p>
<p>D Adjektiv eller adjektivsammansättning B Sammansatt form av ortens adverb eller lokalpostposition V Sammansatt form av verb, particip X Räkneord, prepositionsuttryck OL Lägesangivande ordförbindelse OA Annan ordförbindelse</p>

Schema 3. Bokstäver och bokstavskombinationer för lexikala kategorier i ordsemantisk analys (försvenskade utifrån Kiviniemi 1990 s. 122; Ainiala m.fl. 2008 s. 109–110).

Som Kiviniemi (1990 s. 121) har påpekat innehåller den ordsemantiska klassificeringen klasser som kan raderas vid behov. Modellen – och speciellt den här första svenskspråkiga framställningen av kodsystemet – är inte heller i andra avseenden definitiv eller slutgiltig (se Kiviniemi 1987). Man ska dessutom komma ihåg att valet av klassificeringssynpunkter i en enskild undersökning alltid bestäms av undersökningens syfte och av den grad i vilken materialet kan analyseras (Zilliacus 2002 s. 42).

Resultatet av den syntaktisk-semantiska analysen anges som en sammanhängande kod som bildas för varje namn enligt schema 4.

Schema 4. Hur resultatet av den syntaktisk-semantiska analysen anges med hjälp av bokstavs- och nummerkoder (utifrån Ainala m.fl. 2008 s. 108–110; se även Kiviniemi 1990 s. 120).

Exemplet ur SLS 2359.

3.3 Tidigare forskning om gårdsnamn

Innan vi inleder själva analysdelen är det på sin plats att ta upp vad tidigare forskning säger om gårdsnamn och speciellt om gårdsnamn i den åboländska skärgården. För det första bör det nämnas att jag använder de etablerade begreppen *gårdsnamn* och *hemmansnamn*¹⁰ parallellt med syftning på en plats som omfattar både hus och mark, från början mer än blott tomtmark (Kiviniemi m.fl. 1974 s. 79; Kepsu 1987 s. 35).

Forskning av gårdsnamn har en gång i tiden ansetts vara en av de viktigaste grenarna inom namnvetenskapen (Kepsu 1987 s. 39). I och med den kraftiga urbaniseringen (se kap. 1) har dagens namnforskning ändå kommit att ägna alltmer uppmärksamhet åt *urbana namn* (se t.ex. Ainiala 2005), dvs. ortnamn i städer och tätorter (Wahlberg 2021 s. 113). Hävdvunna bebyggelsenamn inklusive gårdsnamn har inte på senaste tiden behandlats lika ivrigt som förr. Men gårdsnamn erbjuder fortfarande mycket att forska om och dessa rön är fortfarande till nytta för många andra forskningsgrenar. Exempelvis kräver personnamnsforskning ofta heltäckande uppgifter om gårdsnamn. (Kepsu 1987 s. 39–40.)

Gårdsnamn har alltså undersökts relativt lite (se Kepsu 1987 s. 40 och Neumüller 2021 s. 96) och mer forskning kring dem har efterfrågats (Huldén – Granlund – Martola – Pitkänen – Thors – Zilliacus 2001). Det finns ändå några tidigare publikationer som bör nämnas här. Den första av dem är Eino Jutikkalas "Hemmansnamnen uppstår" (1963) som redogör för hemmansnamnens historia i västra Finland. För det andra har Saulo Kepsu skrivit en fortfarande användbar översikt av gårdsnamn och deras forskning "Talonnimien tutkimisesta" (1987). I Sverige har framför allt Inger Larsson forskat i gårdsnamn i ett antal publikationer mellan 1992 och 2002¹¹. Hennes synvinkel har för det mesta varit genealogisk med fokus på kopplingar mellan gårdsnamn och personnamnssystem.

Enligt Ståhl (1970 s. 166) uppträdde gårdsnamn redan under medeltiden men de blev vanliga först under nyare tid. Det är vanligt att en gård har flera namn (Språkinstitutet). Antalet hemmansklyvningar och -styckningar tilltog i sekelskiftet 1900, vilket gav upphov till det nuvarande systemet med motsättning mellan officiella, skriftligt dokumenterade namn respektive folkliga gårdsnamn som bara används muntligt (Kepsu 1987 s. 59; Ainiala m.fl.

¹⁰ I dagens svenska namnforskning används också begreppet *ekonym* (se Larsson 2021 s. 201–204).

¹¹ Se https://www.su.se/polopoly_fs/1.111573.1355146913!/menu/standard/file/publikationer_Ekonymier_Larsson.pdf för en förteckning över Larssons publikationer.

2008 s. 63). Dessutom är det vanligt att bebyggelser får nya namn av nya brukare eller ägare (Zilliacus 2002 s. 106).

Enligt Kepsu (1987 s. 39) går det i de flesta fall att ta reda på namngivningsgrunderna bakom gårdsnamn. De äldsta namnen får sin förklaring på basis av systematiska uppteckningar i gamla urkunder, de yngsta för att namnens uppkomst och namngivningsgrund fortfarande finns kvar i minnet hos den namngivande befolkningen. (Kepsu 1987 s. 39.) Det finns dock ofta en källhistorisk svårighet med att undersöka gårdsnamn eftersom namnen bara i begränsad utsträckning finns noterade i officiella dokument (Neumüller 2021 s. 96).

Hemmansnamnen i Houtskär har i de flesta fall sitt ursprung i personnamn. Enligt en allmän uppfattning har de gamla hemmansnamnen för det mesta angett de inbyggare som innehade gårdarna när de första skattelängderna uppgjordes. (Mårtensson 1997 s. 77; Zilliacus 1990 s. 344.) Personnamn som gårdsnamn var relativt vanliga i Finland redan under medeltiden, och genom gårdsnamn har de kommit att användas som släktnamn och i andra ortnamn (Kiviniemi 1975 s. 44–45). En annan mycket vanlig typ bland hemmansnamnen i Houtskär är namnen på *-gård(s)*. Övriga åboländska gårdsnamnstyper som uppmärksammas i forskningslitteraturen är namn på *-grannas*, *-stu*, *-folk(s)*, *-byggars*, *-böle*, *back(a)* och *-kulla*. I Äpplötrakten är genitiviska personbeteckningar och namn på *-folks* dominerande. (Zilliacus 1990 s. 348–350.)

Förutom att vara gårdsnamn är de behandlade namnen också *skärgårdsnamn*, eftersom de är namn på lokaliteter som ligger ute i skärgården. Finlands svenskbygder består till stora delar av kust och skärgård, och ungefär en tredjedel (100 000) av det svenska ortnamnsförrådet har beräknats vara skärgårdsnamn. Skärgårdsnamnen vid Finlands kuster är övervägande av svenskt ursprung. (Zilliacus 1989 s. 18, 48.)

4 Namnanalys

I detta kapitel analyserar jag namnen på de tre gårdarna på Äpplö utifrån den syntaktisk-semanticke analysmodellen med avsikt att svara på forskningsfrågorna (se kap. 2).

Äpplö bys område (inklusive vattenområden) var länge uppdelat mellan tre gårdar med självständiga (fiskar)bönder som ägare (SLS 2359; se Kuvaja 1997 s. 61). Som typiskt för svenska skärgårdsbyar ligger gårdarna anmärkningsvärt nära varandra och nära till byhamnen (se Orrman 1990 s. 252). Trots att gårdarna i dag har blivit avstyckade på olika sätt och

namnens syftning har kunnat variera under tidens lopp, har de traditionella gårdsnamnen på ett eller annat sätt fått leva vidare i lokalbefolkningens språkbruk.

Som tidigare konstaterat var det förmodligen mellan 1300–1500 som de första gårdarna på Äplö kom till. Troligtvis hade de redan några namn, men vi har inga som helst möjligheter att veta vilka dessa namn var och om gårdarna är desamma som vi känner till i dag. Däremot har vi goda skäl att tro att namnen på de enskilda hemmanen redan har använts före början av 1700-talet när de första skriftliga handlingarna över stomhemman upprättades (Mårtensson 1997 s. 77). Efter att officiella namn på stomhemman kom med i handlingarna har de förutom vissa undantagsfall blivit oförändrade (Kepsu 1987 s. 59).

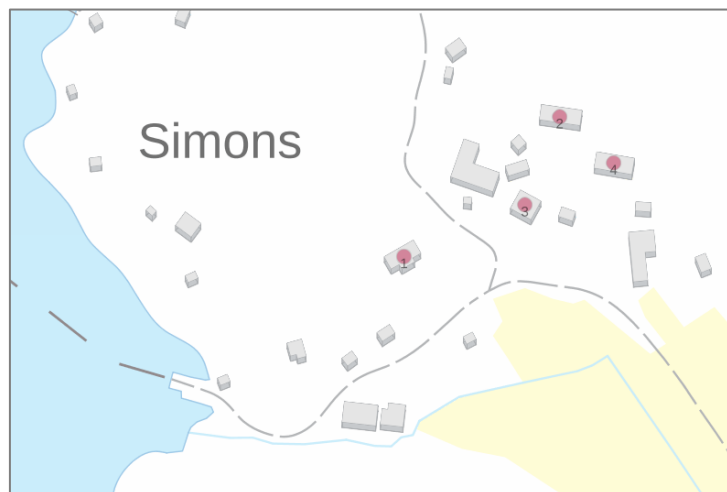

Karta 2 och 3. Gårdarnas läge på Äplö.

1 Simons/Voffols

2 och 3 Blasius/Västerstu

4 Staffas/Österstu

4.1 Genitiviska personnamn eller personbeteckningar: *Simons*, *Voffols*, *Blasius* och *Staffas*

I vissa områden är det vanligt att byarnas gårdar bär genitiviska namn, dvs. namn bestående av en personbeteckning i genitiv utan efterföljande huvudord (Neumüller 2021 s. 96). Nordvästra Houtskär är ett av sådana områden – i Äpplö by finns fyra gårdsnamn bildade till personnamn eller andra personbeteckningar: *Simons*, *Voffols*, *Blasius* och *Staffas*.

Vi analyserar först namnet på den västligaste gården *Simons/Voffols* (nr 1). Dess byggår är okänt och huvudbyggnaden är numera i sporadiskt fritidsbruk. Gården bär två namn med något olika användning: *Simons* och *Voffols*. *Simons* betraktas som det formella namnet på gården som används i register och andra officiella sammanhang. Dock hörde man en del av informanterna använda även *Simons* i sitt dagliga tal. Enligt min uppfattning använder de nuvarande ortsborna båda namnen parallellt. (SLS 2359.) I min analys ligger fokusen ändå inte på namnens användning utan på deras syntaktisk-semantiska struktur, varför jag inte har ägnat tid åt att kontrollera de officiella namnformerna i FSD¹².

Bild 2. *Simons/Voffols* huvudbyggnad.

¹² Officiella namn på och andra uppgifter om fastigheter kan kontrolleras mot avgift i Lantmäteriverkets Fastighetsdatasystem (FSD, se <https://www.maanmittauslaitos.fi/sites/maanmittauslaitos.fi/files/old/fds.pdf>).

Simons har av allt att döma uppkommit till mansnamnet *Simon* (FSO-lex), som brukar bilda fogar med *-s-* (FSBN). Genitivformer (med *-s*) av personbeteckningar – oftast mansnamn – är vanliga som bebyggelsenamn (FSO-lex; Ståhl 1970 s. 167). Vid sidan av Houtskär förekommer *Simo(n)s* som bebyggelsenamn på Åland, Korpo, Nyland och Österbotten, dvs. namnet är utspritt på många håll i Svenskfinland (FSO-lex) och är känt också i Sverige (ONR).

Simon är ett bibliskt namn som sannolikt är bildat till det hebreiska verbet 'höra'. Det tidigaste belägget på namnet i Sverige är från 1208. (Isof.) Om man gick tillräckligt långt bakåt i ägarlängderna för *Simons* hemman skulle man med största sannolikhet upptäcka en husbonde (eller kanske flera) med förnamnet *Simon* som givit upphov till namnet (se t.ex. Zilliacus 1966 s. 185–186). Därför kan vi i enlighet med den syntaktisk-semantiska analysmodellen konstatera att namnet är enledat och anger en speciell omständighet (C). Den speciella omständigheten är ortens relation till människa, närmare sagt ägande, nyttjande eller boende (41). Det är fråga om "Simons hus, ett hus där Simon vistats e.d.". Lexikal kategori av uttrycket med vilket namngivningsgrunden anges är förnamn (NPF). Namnets syntaktisk-semantiska analys kan således summeras med koden 1 C 41 NPF.

Det alternativa namnet på samma gård, *Voffols*, anses vara bildat till en med personnamn jämförbar folkbeteckning 'vårt folks' (Zilliacus 1966 s. 185, 187 och 2002 s. 221). Samma etymologi kom fram under mina fältstudier på Äplö (SLS 2359). Namnleden *-folk(s)* förekommer i ett drygt 50-tal gårdsnamn runt Svenskfinland (FSO-lex). Namntypen är således rätt vanlig bland finlandssvenska gårdsnamn (se Zilliacus 1966 s. 187), men just *Voffols* tycks vara det enda i sitt slag.

Enligt Zilliacus (2002 s. 128) ligger namntypens kärnområde i Närpestrakten i Sydösterbotten, varifrån namntypen – troligen med inflyttare – skulle ha spritt sig bland annat till Äplö. Motsvarande namn är *Bengtfolks* (Saverkeit) och *Pellfolks* (Medelby) som anger folkets härstamning (a.a. s. 128; se FSO-lex). Zilliacus uppfattning om österbottniskt ursprung kan dock ifrågasättas med tanke på att Houtskär i huvudsak har befolkats av människor från bland annat Dalarna, där ordet *folk* är känt i betydelsen 'invånare i en gård eller by' (Holm 1987 s. 138; Orrman 1990 s. 227; se även Kuvaja 1997 s. 55). En snabb sökning på Ort-namnsregistret (ORN) visar att namn på *-folk(s)* förekommer i Sverige, dit de knappt har spritt sig från Österbotten. Därför ska det beaktas att namntypen direkt kan ha kommit från Sverige till Houtskär med svenska inflyttare, men det behövs mer forskning för att bekräfta saken (se Holm 1987 s. 138).

I varje fall står det ganska tydligt att *Voffols* är ett enledat namn som anger en speciell omständighet (C). Namngivarnas avsikt med namnet har varit att ange gårdens ägande, nyttjande och/eller boende (41) i stilen "vårt folks hus/gård/hemman". Lexikalsemantiskt anges namngivningsgrunden med ett uttryck som hänvisar till människa eller gemenskap (SH). Således tilldelas *Voffols* i den syntaktisk-semantiska analysen koden 1 C 41 SH.

Den mellersta gården (nr 2 och 3) har likaså två namn, *Blasius* och *Västerstu*. Av dessa betraktas det personnamnsbaserade *Blasius* som det officiella och mer formella namnet. Gården har nuförtiden två huvudbyggnader, en äldre och en yngre. Ingen vet hur gammalt det äldre huset är, men det är tillbyggt åt båda håll. Enligt den nuvarande husägaren har den äldsta delen eventuellt byggts på 1700-talet eller ännu tidigare. Huset var bebott ända tills dess inneboende flyttade ner till nyare *Västerstu* huvudbyggnad år 1956 (se kap. 4.3). (SLS 2359.)

Blasius återgår på mansnamnet *Blasius*, som från början är ett romerskt släktnamn, avlett från latinets *blaesus* för 'läspa'. Namnet fick sin spridning via helgonet Blasius som led martyrdöden 316 f.Kr. (Ancestry.) Därför kan även *Blasius* sägas vara ett bibliskt mansnamn och ett genitiviskt personnamn som med största sannolikhet anger tillhörighet till angiven bonde (Zilliacus 1966 s. 185). Det är dock tills vidare oklart om bonden har hetat *Blasius* i förnamn eller efternamn. Lexikalsemantiskt kategoriseras namnet som personnamn (NP). I andra avseenden stämmer analysen överens med den av de övriga genitiviska gårdsnamnen på Äpplö. Resultatet av den syntaktisk-semantiska analysen för *Blasius* kan summeras med hjälp av koden 1 C 41 NP. Intressant nog kan jag inte hitta några belägg på andra gårdar med namnet *Blasius*, inte ens i Sverige (ORN).

Den tredje gården (nr 4) har i likhet med de två andra gårdarna två namn av vilka det ena är det officiella namnet på gården. Det officiella namnet på Äpplös östligaste gård är *Staffas*, men gården är också känt vid namnet *Österstu* (se 4.2 nedan). De nuvarande husägarna har medvetet bestämt sig för att använda namnet *Staffas*, medan för de övriga ortsborna tycktes gården hellre heta *Österstu*. Huset har varit obebott sedan 1986. (SLS 2359.) Enligt ett dokument hittat i *Staffas* på sommaren 2020 (ÄMO 2003) är byggnaden flyttad från Järvis och stod tidigare nära rån till *Västerstu* pigbod tills "båda flyttade och en ask planterades på samma plats".

Staffas är en genitivisk form av personnamnet *Staffan* (FSO-lex; Zilliacus 1966 s. 185–186 och 1968 s. 184). Vi kan därmed räkna med att minst en av *Staffas* tidigare husbönder har hetat *Staffan*. *Staffan* är en svensk ombildning av det bibliska helgonnamnet *Stefan*, en form av latinets *Stephanus*, som kan härledas till grekiskans *Stéfanos* 'den krönte, den

bekrånade'. Det tidigaste belägget på *Stephanus* i Sverige är från 1100-talet, medan *Staffan* är först belagt på 1300-talet. Namnet *Staffan* har kommit att få särskild anknytning till Hälsingland genom Sankt Staffan, hälsingarnas apostel på 1000-talet (som dock hette *Stenfinn*). (Isof; Ryman 2021 s. 230.) Det här är en intressant detalj med tanke på att Houtskär vid sidan av Dalarna och Gästrikland också ska ha befolkats av människor från Hälsingland (Orrman 1990 s. 227). Det behöver dock inte betyda någonting för *Staffas* spridning i Houtskär eftersom *Stefanus* och *Stefan* var vanliga namn under medeltiden (Pfeifer 2018; Ryman 2021 s. 230). Flera medeltida helgon hette så, och via personnamn kom namnet och dess ombildningar också att syfta på orter (Pfeifer 2018).

Staffas ser ut att ha varit ett vanligt gårdsnamn i Houtskär men också i övriga Svenskfinland (FSO-lex). En förteckning över hemmanen i Houtskär från 1881 (Mårtensson 1997 s. 79–81) uppvisar utöver *Staffas* på Äplö fyra andra hemman med samma namn. Som bebyggelsenamn är namnet också känt i Sverige med ett tjugotal belägg (ORN). Med hjälp av kodsyste­met kan vi summera den syntaktisk-semantiska analysen av *Staffas* med koden 1 C 41 NPF med NPF syftande på förnamn.

I själva verket finns det även andra möjligheter att uppfatta de genitiviska gårdsnamnen förutom att tolka dem som "bonden X:s gård". En annan möjlighet är att de i likhet med bebyggelsenamn på *-folks* (som *Voffols*) har syftat på "X:s folks gård", till exempel "Simons folks gård". Ytterligare finns möjligheten att namnen inte har angett tillhörighet utan är bildade som uttryck till prepositionen *till*, vilka förr konstruerades med genitiv (t.ex. "till lands" och "till sjöss"). Dessutom kan de ha uppstått som analogiska paralleller till de övriga genitiviska bebyggelsenamnen. "Bonden X:s gård" är ändå den sannolikaste förklaringen som jag också håller mig till i min analys. (Zilliacus 1966 s. 188 och 1990 s. 346; se även Huldén m.fl. 2001.)

4.2 Lägesangivande namn: *Västerstu* och *Österstu*

Det är också vanligt med gårdsnamn som *Västerstu* (nr 2 och 3) och *Österstu* (nr 4) där förleden anger gårdens läge (Ståhl 1970 s. 166–167; Neumüller 2021 s. 96). Den relationsangivande förleden *Väster-* grundar sig naturligtvis på väderstrecksordet *väster* och förekommer i ca 4000 finlandssvenska ortnamn. Den motsvarande namnleden *Öster-* är något vanligare med omkring 5000 belägg i Finland. (FSO-lex; Kiviniemi m.fl. 1974 s. 100.) Lederna *Väster-* och *Öster-* betraktas här i enlighet med Zilliacus (1968 s. 58) som bildade till

motsvarande adjektiv (D) *västra* och *östra*, fastän de ur ett lexikalsemantiskt perspektiv också kan ses som substantiviska eller adverbliella (*väster* och *öster*).

Efterleden *-stu* är en kortform av substantivet *stuga* för 'gård'. Den förekommer i några hundra finlandssvenska bebyggelsenamn, ofta namn på hemmansdelar liksom i detta fall. (FSO-lex.) På så sätt är *-stu* en beteckning av appellativiskt ursprung som vid namngivningen har angett ortens art (se Zilliacus 2002 s. 210). Enstaka namn på *-stu* förekommer lite varstans inom Åboland, men namntypen är vanlig i Brändö på Åland och Österbotten samt östra Nyland (Zilliacus 1990 s. 248). Motsvarande namn (*Västerstu*, *Västerstue*, *Västerstun*) förekommer också i Sverige (ORN).

Enligt ortsborna (SLS 2359) är *Västerstu* och *Österstu* yngre än de respektive officiella namnen *Blasius* och *Staffas*. Det är mycket sannolikt eftersom namn som (oftast via adjektiv) anger gårdens storlek eller läge tidigast härstammar från 1700-talet (Jutikkala 1963 s. 147; Kepsu 1987 s. 49). Gårdarna har tydligen namngetts enligt deras relativa läge (12) i förhållande till varandra och/eller i förhållande till ön eller byns centrum. Namnen kan i varje fall anses bilda ett namnpar med en inbördes relation. (Se Zilliacus 1990 s. 344 och 2002 s. 237.)

Sammanfattningsvis kan vi konstatera att *Västerstu* och *Österstu* är tvåledade namn med lägesangivande förleder (C) och artangivande huvudleder (A) (jfr Zilliacus 1966 s. 102, 187). Båda namnen får koden 2 CA 12 D i den syntaktisk-semantiska analysen.

Bild 3. Staffas/Österstu huvudbyggnad.

4.3 Sekundära namn: *Västerstu*, *Gamla Västerstu* och *Västerstu gammelstugan*

Ungefär hälften av namnen i ett ortnamnsförråd brukar vara bildade till tidigare givna ortnamn (Zilliacus 1989 s. 18). Den mellersta gården (nr 2 och 3) fick en ny huvudbyggnad på 1950-talet, vilket gav upphov till åtminstone tre nya namn för att skilja åt den gamla och nya huvudbyggnaden: *Västerstu*, *Gamla Västerstu* och *Västerstu gammelstugan*. Alla dessa namn är bildade till det tidigare *primära* namnet (*basnamnet*) *Västerstu* och är således *sekundära* namn, dvs. namn bildade till tidigare ortnamn (Kiviniemi m.fl. 1974 s. 101). Strängt taget syftar namnen inte på hela gården utan enbart på dess huvudbyggnader.

Vi analyserar först *Västerstu* (nr 3) som är något av ett specialfall. Det handlar om *Västerstu* gårds nyare huvudbyggnad som blev färdig år 1956 och som enligt den äldre huvudbyggnaden (nr 2) kom att heta *Västerstu*. Även om namnen på den äldre respektive nyare huvudbyggnaden är identiska, är det fråga om två skilda namn eftersom namnen har uppstått på olika sätt och har skilda funktioner och olika syftning (se Zilliacus 2002 s. 229 och Ainiala m.fl. 2008 s. 105). Gården i sin helhet heter fortfarande likväl *Blasius/Västerstu*. Det innebär att talsituationen avgör om man med *Västerstu* refererar till den nyare huvudbyggnaden eller hela gården. Här ska man observera att den nyare huvudbyggnaden aldrig tycks kallas för *Blasius*. (SLS 2359.)

Utifrån den syntaktisk-semantiska analysmodellen är *Västerstu* ett enledat namn som anger en speciell omständighet (C). Den speciella omständigheten är att namnbäraren ligger inom *Västerstu* gård. Namnet grundar sig alltså på namnbärarens absoluta läge (11) och är ett *metonymiskt transfererat namn*. En stor del av bebyggelsenamn är givna genom en sådan här metonymisk överflyttning av ortnamn. (Zilliacus 2002 s. 216–217, 249; Ainiala m.fl. 2008 s. 104–105.) Ursprungligen tvåledade namn struktureras som enledade efter metonymisk transferering (Kiviniemi 1975 s. 48–49).

Namngivningsgrunden anges i namnet med hela det primära namnet *Västerstu* (NH). De syntaktisk-semantiska funktionerna hos det primära namnet *Västerstu* (den lägesangivande och artangivande funktionen, se 4.2) kan också ses att gälla för det nyare namnet *Västerstu*. Med andra ord anger också det sekundära namnet ortens art och dess relativa läge, inte enbart dess absoluta läge inom *Västerstu* gård. (Se Zilliacus 2002 s. 193 och Ainiala m.fl. 2008 s. 102–103.) Tolkningen av det tidigare tvåledade namnet ligger alltså bakom tolkningen av det nyare enledade namnet (se Kiviniemi 1975 s. 61).

Namnen *Gamla Västerstu* och *Västerstu gammelstugan* (nr 2) har i sin tur uppstått att uttryckligen syfta på den äldre huvudbyggnaden som alltså numera är obebodd. Det är

främst gårdsägarna som behöver dessa namn när de på somrarna bor i den nyare huvudbyggnaden. Namnen är *konnekterade* namn, dvs. de har bildats utifrån namn på en närliggande ort och de innehåller basnamnet *Västerstu* i sin helhet (se Ainiala m.fl. 2008 s. 102). Enligt Zilliacus (2002 s. 249) bildar konnekterade namn den största enskilda typkategorin upp till en tredjedel av skärgårdsnamnen.

Bild 4. Gamla Västerstu eller Västerstu gammelstugan.

Bland konnekterade namn tillhör namnen undertypen *preciserade* namn, dvs. namn som har tillagts preciserande bestämmningar (Ainiala m.fl. 2008 s. 102). Namnet *Gamla / Västerstu* består syntaktisk-semantiskt av två namnleder. Förleden *Gamla* är en beskrivande och preciserande led som anger en speciell omständighet hos orten (C), nämligen dess ålder (23) i förhållande till den nyare huvudbyggnaden. Att foga sådana här tilläggsleder till egennamn har alltid varit ett vanligt sätt att begränsa namnens syftning eller att göra dem funktionsdugliga i situationer där de inte som sådana har varit tillräckligt entydiga (Zilliacus 2002 s. 212–213). Efterleden *Västerstu* är för sin del en benämmande led (B) och namnets huvudled (se Ainiala m.fl. 2008 s. 102). Namnets syntaktisk-semantiska analys summeras med koden 2 CB 23 D där D avser adjektiv.

Det andra preciserade namnet *Västerstu / gammel/stugan* är det enda treledade namnet i materialet. Liksom i *Gamla Västerstu* är förleden *Västerstu* en benämmande huvudled

(B) (se Zilliacus 2002 s. 193), medan den mellersta leden *gammel-* motsvarar den ovan behandlade leden *Gamla* (C 23 D). Den tredje leden *-stugan* i namnet är däremot en artangivande led (A) som har tillagts för att precisera att namnet uttryckligen syftar på stugan (och inte hela gården). Dessutom känner namngivarna kanske inte längre igen efterleden *-stu* i *Västerstu*, varför de har funnit det behövt att påpeka vilken ortstyp namnbäraren representerar. När en sådan förtydligande artangivande led fogas till ett namn är det fråga om *epexeges*, dvs. *-stugan* är en epexegetisk efterled. (Kiviniemi m.fl. 1974 s. 74; Ainiala m.fl. 2008 s. 111–112; Frändén 2021 s. 143.)

Resultatet av den syntaktisk-semantic analysen av *Västerstu gammelstugan* summeras med koden 3 BCA 23 D. Liksom i *Gamla Västerstu* uppbär huvudleden *Västerstu* i *Västerstu gammelstugan* också sina "vanliga" lägesangivande och artangivande namnfunktioner (se Zilliacus 2002 s. 193; Ainiala m.fl. 2008 s. 102–103).

4.4 Sammanfattande analys

Sammanfattningsvis kan vi konstatera att gårdsnamnen på Äpplö följer två huvudlinjer. Gårdarna har å ena sidan namngetts efter sina inbyggare, å andra sidan efter sitt läge i förhållande till varandra. Därtill har vi en grupp av nyare sekundära namn bildade till äldre gårdsnamn. Analysen motsvarar helt den bild som Zilliacus (1990 s. 350) har givit av de åboländska gårdsnamnen. Hans karta över de olika typerna av gårdsnamn i Åboland (s.st.) visar tydligt att det är just de genitiviska personbeteckningarna som är dominerande i Äpplötrakten. Resultatet stämmer också överens med Kiviniemis observation (1975 s. 46) om att folklig namngivning av bebyggelser oftast har reglerats av ägarförhållande eller läge.

Sammanlagt kan vi urskilja tre tydligt skilda grupper av gårdsnamn på Äpplö. Den största gruppen omfattar cirka hälften av namnen (4/9) och utgörs av namn bildade till bibliska mansnamn eller personbeteckningen *-folks*. Den andra gruppen avser två lägesangivande gårdsnamn där förleden anger gårdens läge (*Väster-/Öster-*) och efterleden anger ortens art (*-stu*). Den tredje gruppen utgörs av tre namn som är sekundära bildningar till *Västerstu*, dvs. ett av de tidigare namnen. Vi kan lätt märka att namngivningsgrunderna genomgående är mycket konkreta, dvs. namnen faktiskt reflekterar namngivarnas syn på gårdarna (se Kiviniemi 1975 s. 49). Anmärkningsvärt är också att by- och önamnet *Äpplö* inte i någon form påträffas bland gårdsnamnen.

Den största delen (5/9) av gårdsnamnen på Äplö är enledade. Tre av namnen är tvåledade och därtill finns ett treledat namn. I vartenda namn ingår en namnled som anger en speciell omständighet, dvs. en relation, egenskap eller funktion. Artangivande namnleder finns i tre namn (*Västerstu*, *Österstu* och *Västerstu gammelstugan*), medan benämningarna ingår i två av namnen (*Gamla Västerstu* och *Västerstu gammelstugan*).

Gårdsnamnen på Äplö stämmer bra överens med uppfattningen om hur Äplö har befolkats. De genitiviska personbeteckningarna framstår nämligen som en ”senare innovation” som i samband med en ny kolonisationsvåg västerifrån har spritt sig i synnerhet till obefolkade eller glest befolkade delar av den åländska och väståboländska skärgården (Zilliacus 1990 s. 367–368). Dessutom innehåller ortnamnsförrådet på Äplö inga som helst spår av finska lånenamn. Det tyder på att Äplö by inte samtidigt har haft finska och svenska inbyggare som kunnat låna namn av varandra och att de tidigaste inbyggarna på Äplö enbart har varit av svenskt ursprung (se Zilliacus 2002 s. 109, 118).

Bild 5. Nyare Västerstu huvudbyggnad.

Tabell 2. Sammanfattning av den syntaktisk-semantiska namnanalysen.

Nr	Namn	Antalet namnle- der	Bildningstyp	Namngivningsgrund	Lexikal kategori av ut- tryck som anger namn- givningsgrunden	Kod och parafra- s
1	<i>Simons</i>	1	C Speciell om- ständighet	41 Ägande, nyttjande, boende	NPF Förnamn	1 C 41 NPF "Simons hus, ett hus där Simon vistats, ett hus byggt av Simon e.d."
1	<i>Voffols</i>	1	C Speciell om- ständighet	41 Ägande, nyttjande, boende	SH Människa, gemen- skap	1 C 41 SH "vårt folks hus/gård/hemman"
2	<i>Västerstu</i>	2 <i>Väster/stu</i>	C Speciell om- ständighet A Artangi- vande	12 Relativt läge	D Adjektiv	2 CA 12 D "den västra gården, i förhållande till den östra gården"
2	<i>Gamla Väster- stu</i>	2 <i>Gamla / Väster- stu</i>	C Speciell om- ständighet B Benäm- nande	23 Annan egenskap	D Adjektiv	2 CB 23 D "gamla Västerstu hu- vudbyggnad, i förhål- lande till den nya hu- vudbyggnaden (3)"
2	<i>Västerstu gam- melstugan</i>	3 <i>Västerstu / gam- mel/stugan</i>	B Benäm- nande C Speciell om- ständighet A Artangi- vande	23 Annan egenskap	D Adjektiv	3 BCA 23 D "gamla Västerstu hu- vudbyggnad, i förhål- lande till den nya hu- vudbyggnaden (3)"
2	<i>Blasius</i>	1	C Speciell om- ständighet	41 Ägande, nyttjande, boende	NP Personnamn	1 C 41 NP "Blasius hus, ett hus där Blasius vistats, ett hus byggt av Bla- sius e.d."
3	<i>Västerstu</i>	1	C Speciell om- ständighet	11 Absolut läge	NH Hela namnet	1 C 99 NH "Västerstu gårds nya huvudbyggnad, ny huvudbyggnad inom Västerstu gård"
4	<i>Österstu</i>	2 <i>Öster/stu</i>	C Speciell om- ständighet A Artangi- vande	12 Relativt läge	D Adjektiv	2 CA 12 D "den östra gården, i förhållande till den västra gården"
4	<i>Staffas</i>	1	C Speciell om- ständighet	41 Ägande, nyttjande, boende	NPF Förnamn	1 C 41 NPF "Staffans hus, ett hus där Staffan vistats, ett hus byggt av Staf- fan e.d."

5 Diskussion

Målet med denna undersökning var att reda ut vilka slags namnleder som ingår i gårdsnamnen på Äpplö och vilka sakliga grunder som kan urskiljas bakom namngivningen. Allt detta försökte jag göra ur namngivarnas synvinkel som konstitueras av deras namnbehov, namnsystem, namnidéer och själva namngivningssituationen. Forskningsfrågorna fick sina svar med hjälp av den syntaktisk-semantic analysmodellen som enligt min mening fungerade som ett bra verktyg för analysen. Liksom i många tidigare undersökningar som baserar sig på den syntaktisk-semantic analysmodellen (Kiviniemi 1987 s. 23) kunde vartenda namn i materialet tolkas med hjälp av modellen. Men för att kunna dra mer allmänna slutsatser om namnbeståndet i Äpplötrakten borde man på motsvarande sätt också analysera de övriga bebyggelsenamnen på både Äpplö och de omgivande öarna. Tre gårdar ger dessvärre inte en tillräcklig grund för en ordentlig systematisering. (Se Kepsu 1987 s. 58–59.)

En av de största förtjänsterna med denna undersökning torde vara den grundliga redogörelsen för den syntaktisk-semantic analysmodellen. Att åstadkomma en uppdaterad svenskspråkig version av modellen krävde mycket eftertanke och anpassning. Mitt mål var att skapa en framställning som beaktar den ursprungliga analysmodellen och dess utvecklingar samt motsvarar dagens svenska namnterminologi. Resultatet borde ge utmärkta förutsättningar för ortnamnsforskare att använda modellen i sina kommande namnanalysar.

När det gäller analysen och kategoriseringarna ska det än en gång påpekas att ingen kategorisering kan vara helt uttömmande och att analysen aldrig kan vara fullständigt entydig. Det var till vissa delar svårt att avgöra vilken kategori namnen tillhör. En anledning till det är att modellens kategorier inte utesluter varandra och att de inte annars heller är alltid klart avgränsade (se Kiviniemi 1987 s. 24–25). Det är fullständigt möjligt att någon annan hade fått delvis annorlunda resultat med samma analysmodell och samma material. Ort-namn kan alltid kategoriseras på flera alternativa sätt, men alla mina tolkningar får en grundlig motivering och bygger fullständigt på tidigare forskning om motsvarande namn.¹³

De behandlade namnen består av rätt vanliga och relativt lättolkade namnleder som redan tidigare hade studerats inom den finlandssvenska ortnamnsforskningen – annars hade det inte utan en ingående och tidsödande utredning av gamla urkunder varit möjligt att

¹³ Kiviniemi 1987 ger en djupgående framställning av problematiken kring den syntaktisk-semantic analysmodellen.

bestämma namnens bildningstyper. En grundlig studie av gamla urkunder hade sannolikt endast avslöjat fler gamla skrivformer av namnen, varigenom man kunde ha sagt när ett visst namn förekommer i vilken urkund. Med tanke på själva syntaktisk-semantiska namn-analysen hade dessa uppgifter ändå knappt medfört något mervärde.

Gårdsnamnen och andra bebyggelsenamn i Äpplötrakten lämnar många frågor att lösa för den framtida ortnamnsforskningen. För det första borde man analysera ett större antal namn för att få en mer koherent helhetsbild av namnsystemet i trakten. Det skulle också vara mycket intressant att veta hur namnskicket har förändrats till exempel under de senaste hundra åren och i vilken utsträckning dagens ortsbor hittar på nya namn på olika orter. Och kommer manne ortnamnsförrådet i Äpplötrakten att inrymma några finska namn i och med finskspråkiga sommargäster? Åt vilket håll går utvecklingen när det gäller ortnamnen på Äpplö och skärgårdsnamn överhuvudtaget?

Utöver själva namnen borde man definitivt undersöka namnkunnandet hos olika folkgrupper som vistas i trakten. Vilka namn kan de och hur använder de namnen i den föränderliga skärgårdsmiljön? Under min vistelse på Äpplö lade jag till exempel märke till vissa skillnader i namnbruket hos svenskar respektive finlandssvenskar. Svenskarnas uttal var enligt min observation mycket mer "standardenligt" jämfört med finlandssvenskar. Uttalet hos finlandssvenskarna var däremot oftare dialektalt. Detta gällde förstås speciellt de personer som var uppvuxna i området. Hos dem var både namnskicket och dialekten mest bevarade och de kunde flest namn.

Jag hoppas på att denna undersökning kan bidra till en ny livligare era för den finlands-svenska ortnamnsforskningen. Vid sidan av att fungera som en värdefull grund för vidare forskning önskar jag att den namnvetenskapliga analysen också ger viktiga och intressanta upplysningar om Äpplö bys historia för alla intresserade.

Källförteckning

- Ainiala, Terhi 2002. Forska i namn. – *Språkbruk* 4/2002. <https://www.sprakbruk.fi/-/forska-i-namn>.
- 2005 (red.). *Kaupungin nimet. Kymmenen kirjoitusta kaupunkinimistöstä*. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 134. Helsingfors: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Ainiala, Terhi – Ritva Liisa Pitkänen 2002. Paikannimistöntutkimus Suomessa. <http://mnytud.arts.unideb.hu/onomural/kotetek/ou2/08ainiae.pdf>.
- Ainiala, Terhi – Minna Saarela – Paula Sjöblom 2008. *Nimistöntutkimuksen perusteet*. Tietolipas 221. Helsingfors: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Ancestry: Blasius. <https://www.ancestry.com/name-origin?surname=blasius>.
- Backman, Bengt 1997. Befolkningsutvecklingen 1634–1900. I Bernt Mårtensson (red.) *En bok om Houtskär I. Bygdens öden till slutet av 1800-talet* s. 69–73. Houtskär: Houtskärs kommun.
- Frändén, Märit 2021. Samiska, skogsfinska och meänkieliska ortnamn i Sverige. I Staffan Nyström (huvudredaktör), Eva Brylla, Märit Frändén, Mats Wahlberg och Per Vikstrand *Namn och namnforskning. Ett levande läromedel om ortnamn, personnamn och andra namn* s. 142–149. Version 2. Uppsala universitet. <http://uu.diva-portal.org/smash/get/diva2:1531251/FULLTEXT01.pdf>.
- FSBN = Finlandssvenska bebyggelsenamn. Sammanställd av Lars Huldén, Åke Granlund, Nina Martola, Ritva Liisa Pitkänen, Carl-Eric Thors och Kurt Zilliacus. Svenska Litteratursällskapet i Finland. <https://bebyggelsenamn.sls.fi/>.
- FSO-lex = *Finlands svenska ortnamn – Namnledslexikon* 1999, uppdaterat 2007. Redigerat av Kurt Zilliacus, sammanställt av Michaela Örnmark. Institutet för de inhemska språken. <https://kaino.kotus.fi/svenska/ledlex/>.
- HLA = Houtskärs lokalhistoriska arkiv: Äpplö. [https://www.hla.fi/foton?cat\[20\]=1](https://www.hla.fi/foton?cat[20]=1).
- #1436. <https://www.hla.fi/foton/1436>. Skriftligt tillstånd att använda bilden beviljats av Houtskärs Kulturgille r.f. 1.10.2021.

Holm, Gösta 1987. Bynamn och bebyggelsehistoria. I Lars Huldén (utg.) *Klassiska problem inom finlandssvensk ortnamnsforskning. Svenska litteratursällskapets jubileumssymposium på Hanaholmen 4–6 oktober 1985* s. 113–142. Studier i nordisk filologi 67. Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland nr 539. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland.

Huldén, Lars – Åke Granlund – Nina Martola – Ritva Liisa Pitkänen – Carl-Erik Thors – Kurt Zilliacus 2001. Vad berättar bynamnen om den finska bosättnings uppkomst i Finland? I *Finlandssvenska bebyggelsenamn*. Svenska Litteratursällskapet i Finland. <https://bebyggelsenamn.sls.fi/vadberattarbynamnen/>.

Isof = Institutet för språk och folkminnen.

——— Simon. <https://www.isof.se/lar-dig-mer/kunskapsbanker/lar-dig-mer-om-arets-namn-och-handelser/namn/simon>.

——— Staffan. <https://www.isof.se/lar-dig-mer/kunskapsbanker/lar-dig-mer-om-arets-namn-och-handelser/namn/staffan>.

——— Stefan (Stephan). <https://www.isof.se/lar-dig-mer/kunskapsbanker/lar-dig-mer-om-arets-namn-och-handelser/namn/stefan>.

Jutikkala, Eino 1963 [1958]. Hemmansnamnen uppstår. [Talonnimistä.] I Eino Jutikkala *Bonden i Finland genom tiderna* s. 139–149. Översatt från finska av Göran Selén. Helsingfors: Holger Schildts förlag.

Kepsu, Saulo 1987. Talonnimien tutkimisesta. I Eero Kiviniemi och Ritva Liisa Pitkänen (red.) *Kieli 2* s. 35–73. Helsingfors: Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.

Kiviniemi, Eero – Ritva Liisa Pitkänen – Kurt Zilliacus 1974. *Nimistöntutkimuksen terminologia – Terminologin inom namnforskningen*. Castrenianumin toimitteita. Helsingfors universitet: Finsk-ugriska sällskapet.

Kiviniemi, Eero 1975. *Paikannimien rakennetyypeistä*. Helsingfors: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

——— 1987. Voidaanko nimeämisperusteet luokitella? I Eero Kiviniemi och Ritva Liisa Pitkänen (red.) *Kieli 2* s. 7–34. Helsingfors: Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.

——— 1990. *Perustietoa paikannimistä*. Suomalaisen kirjallisuuden seuran toimituksia 516. Helsingfors: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Kuvaja, Christer 1997. Medeltiden. I Bernt Mårtensson (red.) *En bok om Houtskär I. Bygdens öden till slutet av 1800-talet* s. 53–66. Houtskär: Houtskärs kommun.

- Larsson, Inger 2021. Gårdsnamn (ekonymer). I Staffan Nyström (huvudredaktör), Eva Brylla, Märিত Frändén, Mats Wahlberg och Per Vikstrand *Namn och namnforskning. Ett levande läromedel om ortnamn, personnamn och andra namn* s. 201–204. Version 2. Uppsala universitet.
<http://uu.diva-portal.org/smash/get/diva2:1531251/FULLTEXT01.pdf>.
- Lindroth, Mattias 2019. Befolkningen minskar i stora delar av Svenskfinland. <https://kommuntorget.fi/politik-och-demokrati/befolkningen-minskar-i-stora-delar-av-svenskfinland/>.
- Mårtensson, Bernt 1997. Hemman och torp 1881. I Bernt Mårtensson (red.) *En bok om Houtskär I. Bygdens öden till slutet av 1800-talet* s. 77–81. Houtskär: Houtskärs kommun.
- 2000. Det började med folkskolan. I Bernt Mårtensson (red.) *En bok om Houtskär II. Bygdens öden till slutet av 1900-talet* s. 102–124. Houtskär: Houtskärs kommun.
- Neumüller, Kristina 2021. Namn på gårdar i by. I Staffan Nyström (huvudredaktör), Eva Brylla, Märিত Frändén, Mats Wahlberg och Per Vikstrand *Namn och namnforskning. Ett levande läromedel om ortnamn, personnamn och andra namn* s. 96. Version 2. Uppsala universitet.
<http://uu.diva-portal.org/smash/get/diva2:1531251/FULLTEXT01.pdf>.
- NSO = MOT Norstedts Svensk ordbok: landhöjning. Språkdata och Norstedts Akademiska Förlag (Norstedts Ordbok). <https://mot-kielikone-fi.libproxy.helsinki.fi/mot/hy/net-mot.exe?motportal=80>.
- Nyström, Staffan 2021a. Några generella begrepp och termer. I Staffan Nyström (huvudredaktör), Eva Brylla, Märিত Frändén, Mats Wahlberg och Per Vikstrand *Namn och namnforskning. Ett levande läromedel om ortnamn, personnamn och andra namn* s. 13–19. Version 2. Uppsala universitet.
<http://uu.diva-portal.org/smash/get/diva2:1531251/FULLTEXT01.pdf>.
- 2021b. Ortnamn – funktioner, termer, tolkning. I Staffan Nyström (huvudredaktör), Eva Brylla, Märিত Frändén, Mats Wahlberg och Per Vikstrand *Namn och namnforskning. Ett levande läromedel om ortnamn, personnamn och andra namn* s. 24–34. Version 2. Uppsala universitet.
<http://uu.diva-portal.org/smash/get/diva2:1531251/FULLTEXT01.pdf>.
- ONR = Ortnamnsregistret. Institutet för språk och folkminnen. <https://www.isof.se/arkiv-och-insamling/digitala-arkivtjanster/ortnamnsregistret>.

- Orrman, Eljas 1990. Den svenska bebyggelsens historia. I Kurt Zilliacus (red.) *"Finska skären"*. *Studier i åboländsk kulturhistoria utgivna av Konstsamfundet till dess 50-årsjubileum 1990* s. 197–278. Föreningen Konstsamfundets publikationsserie VII. Helsingfors: Konstsamfundet.
- Pfeifer, Ivan 2018. Varför S:t Staffan? <https://www.svenskakyrkan.se/ststaffan/varfor-st-staffan>.
- Pitkänen, Ritva Liisa 1986. *Turunmaan saariston suomalainen lainanimistö*. Licenciatavhandling. Suomalaisen kirjallisuuden seuran toimituksia 418. Helsingfors: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Prost, Pia 2011. Bebodda öar. – *Tidskriften Skärgård* 1/2011 s. 70–77.
http://web.abo.fi/fc/pix/SKaRGaRD/SK%C4RG%C5RD%202011/Skargard%201-11_ss_1-84.pdf.
- Ryman, Lennart 2021. Äldre tiders invandring. I Staffan Nyström (huvudredaktör), Eva Brylla, Märিত Frändén, Mats Wahlberg och Per Vikstrand *Namn och namnforskning. Ett levande läromedel om ortnamn, personnamn och andra namn* s. 230–231. Version 2. Uppsala universitet.
<http://uu.diva-po-tal.org/smash/get/diva2:606610/FULLTEXT01.pdf>.
- Sjöberg-Pietarinen, Solveig 2012. Historia (Houtskär).
<https://www.pargas.fi/historia-houtskar>.
- SLS 2359 *Ortnamn på Äpplö*. Svenska Litteratursällskapet i Finlands arkiv. Klaudia Kivirantas namnsamling 2020.
- Språkinstitutet = Institutet för de inhemska språken: Tilannimien suunnittelu. https://www.kotus.fi/ohjeet/nimistonsuunnittelun_ohjeita/tilannimien_suunnittelu.
- Språkinstitutets publikationer: Ortnamnen – en del av kulturmiljön. Institutet för de inhemska språken. https://www.sprakinstitutet.fi/sv/publikationer/svenska_publicationer/ortnamns_berattelser/ortnamnen_-_en_del_av_kulturmiljon.
- Ståhl, Harry 1970. *Ortnamn och ortnamnsforskning*. Stockholm: Almqvist & Wiksell Förlag.
- Wahlberg, Mats 2021: Urbana namn. I Staffan Nyström (huvudredaktör), Eva Brylla, Märিত Frändén, Mats Wahlberg och Per Vikstrand *Namn och namnforskning. Ett levande läromedel om ortnamn, personnamn och andra namn* s. 113–120. Version 2. Uppsala universitet.
<http://uu.diva-portal.org/smash/get/diva2:1531251/FULLTEXT01.pdf>.

- Zilliacus, Kurt 1966. *Ortnamnen i Houtskär. En översikt av namnförrådets sammansättning*. Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland nr 416. Studier i nordisk filologi Bd 55. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland.
- 1968. *Sydfinländska skärgårdsnamn I*. Särtryck ur Studier i Nordisk filologi Bd 56. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland.
- 1989. *Skärgårdsnamn*. Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland nr 558. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland.
- 1990. De svenska ortnamnen. I Kurt Zilliacus (red.) *"Finska skären"*. *Studier i åboländsk kulturhistoria utgivna av Konstsamfundet till dess 50-årsjubileum 1990* s. 283–372. Föreningen Konstsamfundets publikationsserie VII.
- 1994. *Orter och namn i "Finska skären"*. Föreningen Konstsamfundets publikationsserie XV. Helsingfors: Konstsamfundet.
- 2002. *Forska i namn*. Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland nr 640. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland.
- ÄMO = *Äpplö med omgivning* 2003. Ett dokument hittat i Staffas/Österstu, Äpplö på sommaren 2020. Okänd författare.

Bilder

Svenska litteratursällskapet i Finlands arkiv, SLS 2359 Ortnamn på Äpplö. Fotograf: Klaudia Kiviranta 2020.

Kartor

Lantmäteriverkets grundkarta via geodataportalen Paikkatietoikkuna. Ingår i Lantmäteriverkets öppna data, licensierat under en Creative Commons Erkännande 4.0 Internationell licens. <https://kartta.paikkatietoikkuna.fi/?lang=sv>.

Bilaga: Uttalsbeteckning

(SLS 2359)

Uttalet betecknas med grov beteckning, dvs. alfabetsenlig ljudskrift enligt Zilliacus 2002 (s. 27–28). Kortfattade principer av beteckningssystemet:

- Ljudlängd markeras med kolon efter lång vokal (t.ex. *si:mons*). Alla ljud utan längdbeteckning är korta.
- Ljudskriften består annars av vanliga bokstäver, men eftersom vokalerna *e* – *ä* och *o* – *u* – *å* kräver speciell vaksamhet, finns det **två specialtecken** i beteckningssystemet.
 - **Tecknet æ för alla varianter av öppnare e/ä-ljud** (t.ex. *væstærstu*). Tecknet *e* står för långt *e* och kort främre *e* av ursprung *i*.
 - **Tecknet œ för alla o-ljud** (t.ex. *jœ:nasos*). För övrigt står *u* för alla *u*-ljud och *o* och *å* behåller sina inrotade roller i namn som *bockholm* och *krå:kö:ren*.
- Vid oklara fall har betecknings sätt i FSO-lex (Finlands svenska ortnamn – Namnledslexikon) använts som modell. Lexikonet baserar sig också på alfabetsenlig ljudskrift.

FSO-lex = Finlands svenska ortnamn - Namnledslexikon. <https://kaino.kotus.fi/svenska/ledlex/>.

Zilliacus, Kurt 2002: *Forska i namn*. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland.